Lampros — ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΙ ΚΩΔΙΚΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΙ ΚΩΔΙΚΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΜΕΤΑ ΤΡΙΩΝ ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΩΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΕΤΗΡΙΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1903

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΙ ΚΩΔΙΚΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΟΥΣ ΑΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

Καταδείξας ἐν τῇ ἐμῇ μελέτῃ *Ἀθηναῖοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας* [1]) τὴν ποικίλην σημασίαν, ἣν ἔχουσι τὰ ἐν τοῖς χειρογράφοις σημειώματα βιβλιογράφων καὶ κτητόρων κωδίκων, δευτέραν ταύτην ἐνταῦθα παρέχω συγγενῆ πρὸς ἐκείνην πραγματείαν περὶ τῶν Ἑλληνίδων ὅσαι ἔγραψαν ἢ ἐκέκτηντο κώδικας.

Γυναῖκες βιβλιογράφοι οὔτε παρὰ τῷ Montlfaucon οὔτε παρὰ τῷ Gardthausen οὔτε παρὰ τῷ Wessely, οἵτινές εἰσιν οἱ συναγαγόντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὀνόματα βιβλιογράφων ἐξ ἑλληνικῶν κωδίκων, εἶνε γνωσταί. Ἀλλ' ὅτι ὑπῆρξαν παρά τε τοῖς Βυζαντίνοις καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς δουλείας λόγιαι γυναῖκες ἀντιγράφουσαι κώδικας ἢ κεκτημέναι βιβλία εἶνε ἀναμφίβολον. Τὰ ὀνόματα Ἑλληνίδων τῶν μετὰ Χριστὸν χρόνων λογίων ἢ συγγραψασῶν ἐκκλησιαστικοὺς ὕμνους ἢ βιβλία θὰ ἤρκουν ὡς τρανὴ ἀπόδειξις τοῦ ἐμοῦ ἰσχυρισμοῦ. Πᾶς τις δὲ θὰ ἐνθυμηθῇ εὐθὺς ἀμέσως τὴν Ὑπατίαν, τὴν Ἀθηναΐδα, τὴν τὸν Ὅμηρον κατὰ παράδοξον τρόπον σχολιάσασαν

[1]) Ἐν Ἐπετηρίδι Παρνασσοῦ ἔτ. Ϛ' (1902) σ. 159 κ. ἑ. καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει.

Δημὼ [1]) καὶ Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν καὶ τὰς ὑμνογράφους καὶ μελῳδοὺς Μάρθαν [2]), Θέκλαν [3]), Κασίαν [4]) καὶ Παλαιολογῖναν [5])

Ἀλλὰ καὶ γυναῖκες μὴ συγγράφουσαι ὑπῆρχον πολλαὶ λόγιαι ἐν Βυζαντίῳ. Τοιαῦται ἦσαν ἐπὶ παραδείγματι ἡ Πουλχερία, ἡ Εἰρήνη ἡ σύζυγος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ καὶ μήτηρ τῆς Ἄννης [6]) καὶ ἡ περικαλλὴς Εὐδοκία ἡ θυγάτηρ τοῦ πρωτασηκρῆτις Νεοκαισαρείτου καὶ σύζυγος τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου, ἧς ἠράσθη ὁ υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου Κωνσταντῖνος, ὅστις καὶ συνεζεύχθη αὐτὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου συζύγου [7]). Ἡ δὲ μήτηρ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ, καίπερ μικρὰν ἔχουσα παιδείαν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ υἱοῦ, παρασκευάζουσ' αὐτὸν μελετῶντα ἐν τῷ χρόνῳ τῶν σπουδῶν κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ εὐγνώμονος υἱοῦ ὁμολογίαν [8]).

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μετὰ τὴν ἅλωσιν χρόνων δυνάμεθα νὰ καταλέξωμεν ἐνταῦθα τὰς λογίας δόμνας τῶν παριστρίων χωρῶν [9]). Ἐκ δὲ τῶν κατόπιν νεωτάτων χρόνων ἀρκοῦμαι μνημονεύων ἐνταῦθα τῆς λογιωτάτης Ἀνθίας θυγατρὸς Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων [10]).

Καλλιγράφων δὲ κορῶν ἔχομεν ῥητὴν μνείαν ἀπὸ τῶν ἀρχαιο-

[1]) ***Τζέτζη*** Ὑπόθεσις τοῦ Ὁμήρου ἀλληγορηθεῖσα ἐν τοῖς τοῦ ***Matranga*** **Anecdota** στ. 31 κ. ἑ. 651 κ. ἑ.

[2]) ***Fabricius*** **Bibliotheca Graeca** ἔκδ. Harles Τόμ. ΙΑ' σ. 80.

[3]) ***Pitra*** Hymnographie de l'Eglise Grecque. Ἐν Ῥώμῃ. 1867 σ. 55.

[4]) Ἴδε περὶ αὐτῆς τὸ κείμενον κατωτέρω ὑπ. ἀρ. ***3***.

[5]) ***Φραντζῆ*** ἔκδ. Βόννης σ. 140, 2 κ. ἑ. Εἶνε ἄρα αὕτη ἡ αὐτὴ καὶ ἡ Θεοδώρα Ῥαούλαινα Κανταχουζηνὴ Παλαιολογῖνα ἡ γράψασα τὸν βίον Θεοφάνους καὶ Θεοδώρου τῶν ὁμολογητῶν; Οὗτος περισώζεται μὲν ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 244 κώδικι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου κατὰ τὴν τοῦ ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴν Βιβλιοθήκην (Τόμ. Δ' σ. 210), ἐξεδόθη δ' ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ Ἱεροσολυμιτικῇ Σταχυολογίᾳ (Τόμ. Δ' σ. 185 κ. ἑ. Ε' σ. 397 κ. ἑ.).

[6]) Ἴδε κατωτέρω τὸ κείμενον ὑπ. ἀρ. ***5***.

[7]) ***Νικηφόρου Γρηγορᾶ*** ἐκδ. Βόννης Τόμ. Α' σ. 293,15 κ. ἑ. Ὁ Γρηγορᾶς, ἐξαίρων τὰς ποικίλας ἀρετὰς τῆς γυναικὸς ταύτης, λέγει σὺν τοῖς ἄλλοις· *ἦν δὲ καὶ σοφίας τῆς θύραθεν οὐκ ἄμοιρος ἡ γυνή* (σ. 294, 2).

[8]) ***Ψελλοῦ*** Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ (***Σάθα*** Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Ε' σ. 20 κ. ἑ.).

[9]) Ἴδε κατωτέρω τὸ κείμενον ὑπ' ἀρ. ***21***.

[10]) Ἴδε ***Κρυσταλλίας Χρυσοβέργη*** Ἀνθία Οἰκονόμου ἐξ Οἰκονόμων ἐν Ἐφημερίδι Κυριῶν Ἔτ. Ζ' ἀρ. 330 καὶ 331 (5 καὶ 12 Δεκεμβρίου 1893).

τέρων βυζαντιακῶν χρόνων. Ἰδοὺ τί λέγει Εὐσέβιος ὁ Καισαρείας περὶ Ἀμβροσίου τοῦ προστάτου τῶν ἔργων τοῦ πατρὸς τῆς ἐκκλησίας Ὠριγένους· *ταχυγράφοι γὰρ αὐτῷ πλείους ἢ ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν παρῆσαν ὑπαγορεύοντες, χρόνοις τεταγμένοις ἀλλήλους ἀμείβοντες, βιβλιογράφοι τε οὐχ ἧττους ἅμα καὶ κόραις ἐπὶ τὸ καλλιγραφεῖν ἠσκημέναις* [1]. Ἀνάλογα δ' ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Κεδρηνός· *ὃν ὁ προλεχθεὶς Ἀμβρόσιος ἱκετεύσας πολλὰ καὶ παραβιασάμενος ἐν Καισαρείᾳ, καὶ ταχυγράφους μὲν αὐτῷ παραστήσας ἑπτά, πλείους δὲ καλλιγράφους, ἑρμηνεῦσαι τὰς θείας γραφὰς αὐτὸν πεποίηκε. Καὶ ὁ μὲν τὴν δέουσαν χρείαν αὐτῷ παρεῖχεν, ὁ δὲ ἐπὶ σχολῆς γενόμενος ὑπηγόρευε τοῖς ταχυγράφοις, καὶ οἱ βιβλιογράφοι σὺν γυναιξὶν ἔγραφον, καλλιγραφεῖν ἐξησκημένοι* [2].

Καὶ ἄλλως δὲ τὰ δύο ταῦτα χωρία εἶνε ἀξιολογώτατα, ἅτε ὄντα τὰ μόνα, καθ' ὅσον γινώσκω, ἐξ ὧν μανθάνομεν τὴν καὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις χρῆσιν τῆς πρὸς γραφὴν ὑπαγορεύσεως εἰς πολλοὺς ὁμοῦ βιβλιογράφους, ἥτις ἐκ πολλῶν μαρτυριῶν εἶνε γνωστὴ ὡς ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας [3].

Χρησίμου δὲ κριθείσης παρ' ἐμοῦ τῆς συναγωγῆς τῶν ὀνομάτων τῶν γυναικῶν ἐκείνων, ὅσαι ῥητῶς μαρτυροῦνται γράψασαι ἢ κεκτημέναι κώδικας, ἀναγκαῖον ἐθεώρησα νὰ συμπεριλάβω εἰς ταύτην τὴν πραγματείαν καὶ ἐκείνας, περὶ ὧν μετ' ἀκριβῆ ἔρευναν ἐξελέγχεται πεπλανημένη ἡ παράδοσις, πρὸς δὲ καί τινας ἁπλῶς ἀφιερωσάσας κώδικας εἰς μονάς, ἄρα κυρίας αὐτῶν τοὐλάχιστον ἐπὶ βραχύ, ὡς καί τινας ἐπιστολογράφους μοναχὰς ἐν τέλει. Εἰς δὲ τὰς Ἑλληνίδας γυναῖκας, αἵτινες καὶ μόναι εἶνε ἀντικείμενον τοῦ ἐμοῦ λόγου, συγκατετάχθησαν καί τινες ὀλίγαι ξέναι μὲν τὸ γένος, ἀλλὰ δι' οἱουσδήποτε λόγους στενῶς συνδεόμεναι μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Περισυνέλεξα δὲ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀλλαχόθεν τε καὶ μάλιστα ἐκ καταλόγων ἑλληνικῶν κωδίκων, ἐκείνων οὓς ἤδη ἀνέγραψα ἐν

[1]) **Εὐσεβίου** Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία VI, 23.

[2]) **Κεδρηνοῦ** ἐκδ. Βόννης Τόμ. Α' σ. 444, 7 κ. ἑ.

[3]) Ἴδε περὶ τῆς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ ὑπαγορεύσεως *Wattenbach* Das Schriftwesen im Mittelalter. Ἐν Λειψίᾳ. 1896. Ἐκδ. γ' σ. 437 κ. ἑ.

τοῖς ἐμοῖς Ἀθηναίοις βιβλιογράφοις καὶ τῶν ἑξῆς ἐνταῦθα σημειουμένων [1]·

1) *F. Matranga* Il monastero di SS. Salvatore dei Greci dell'Acroterio di Messina o sia della raccolta dei codici Greci di quel monastero ἐν τοῖς Atti della R. Accademia Peloritana. Ἐν Μεσσήνῃ. 1887. 3ª Classe σ. 65-102.

2) *Eugenio Malgeri* Spoglio di codici Greci del monastero del SS. Salvatore che si conservano nella Biblioteca universitaria di Messina ἐν τοῖς Atti della R. Accademia Peloritana. Ἐν Μεσσήνη. 1900 Τόμ. ΙΔ΄ (1899-1900) σ. 339 κ. ἑ.

3) *Salvatore Rossi* Catalogo dei codici Greci dell'antico monastero del SS. Salvatore che si conservano nella Bibliotece universitaria di Messina ἐν τῷ Archivio Storico Messinese. Ἔτ. Β΄ (1902) σ. 3 κ. ἑ. Γ΄ (1903) σ. 157 κ. ἑ.

4) *E. Martini* Catalogus codicum Graecorum qui in Bibliotheca Vallicelliana asservantur (Catalogo di Manoscritti Greci esistenti nelle Biblioteche Italiane. Vol. II). Ἐν Μεδιολάνῳ. 1902.

5) *E. Martini — Dom. Bassi* I manoscritti Greci della Biblioteca Ambrosiana. Τοῦ μέχρι τοῦδε ἀνεκδότου τούτου καταλόγου μοὶ ἐπετράπη ἡ ἀνθολόγησις μέχρι τῆς σ. 620, τῆς τελευταίας ἐκτετυπωμένης τὸν Ἰούλιον 1903, ὅτε εὑρισκόμην ἐν Μεδιολάνῳ, τῇ πρόφρονι παραχωρήσει τοῦ ἑτέρου τῶν συντακτῶν αὐτοῦ κ. Bassi καὶ τοῦ ἐκδότου κ. Höpli.

6) Κατάλογοι ἰταλικῶν βιβλιοθηκῶν ἐν τοῖς Studi italiani di filologia classica. 1901, 1902.

7) ***Κωνστ. Λίτζικα*** Manuscr. Grecesci din Bibl. Academiei Române.

8) ***Ν. Δοσίου*** Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν Ἰασίῳ Κεντρι-

[1]) Μόνον ἐκείνων τῶν καταλόγων ὅσοι λείπουσιν ἐν τῷ μετὰ τοὺς ἐμοὺς Ἀθηναίους βιβλιογράφους ἐκδοθέντι βιβλίῳ τοῦ *Gardthausen* Sammlungen und Cataloge griechischer Handschriften (ἐν Λειψίᾳ. 1903) ἀναγράφω ἐνταῦθα ἐν τῷ κειμένῳ πλήρεις τὰς ἐπιγραφάς, τῶν δὲ λοιπῶν μόνον συνοπτικῶς, παραπέμπων τὸν ἀναγνώστην πρὸς εὕρεσιν τοῦ πλήρους τίτλου εἰς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο.

κῆς βιβλιοθήκης ἐν τῇ Πατρίδι Βουκουρεστίου 1902 ἀρ. 3285, 3291, 3296, 3298, 3299.

9) » » Studiî Greco-Române. Fascicula II-III. Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ καὶ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ἐν Ἰασίῳ. Ἐν Ἰασίῳ. 1902.

10) *Wilh. Schmidt* Verzeichniss der griechischen Handschriften der K. Universitätsbibliothek zu Tübingen. 1902.

11) *Volz-Crönert* Der Codex 2773 misc. Graecus in Darmstadt ἐν Centralblatt für Bibliothekswesen. 1897. σ. 537 κ. ἑ.

12) ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Ἐκ τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ἐν τῷ Ἄστει τῆς 26 καὶ 27 Ὀκτωβρίου 1903.

13) Catalogue . . . of Cambridge.

14) *Coxe* Catalogus codd. mss. . . . in collegiis . . . Oxoniensibus.

15) Κατάλογος Κανονικιανῶν κωδίκων Ὀξωνίου.

16) Κατάλογος Δορβιλιανῶν κωδίκων Ὀξωνίου.

17) *Montague Rhodes James* A descriptive catalogue of the Manuscripts in the library of Eton College. Ἐν Κανταβριγίᾳ 1896.

18) » » Manuscripts in the library of Jesus College. Cambridge. Ἐν Λονδίνῳ. 1895.

19) » » A descriptive catalogue of the Manuscripts other then Oriental in the library of Kings College. Cambridge. Ἐν Κανταβριγίᾳ. 1895.

20) » » Catalogue of the . . . Fitzwilliam Museum.

21) *Duchesne* De codicibus mss. Graecis Pii II.

22) *Hagen* Catalogus codicum Bernensium.

23) *Muralt* Catalogue des mss. grecs. . . de Petersbourg.

24) ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολ. βιβλιοθήκη Δ΄.

25) ***Ἰωάννου Σταματέλου*** Χειρόγραφα ἀνέκδοτα περισωθέντα εἰς χεῖρας Ἰω. Ν. Σταματέλου (ἐν Λευκάδι) ἐν Ἐφημερίδι Φιλομαθῶν. 1868 σ. 1462-3.

26) *Karo-Lietzmann* Catalogus Catenarum Graecarum ἐν ταῖς Göttinger gelehrte Anzeigen 1902.

1

395 - 408 μ. Χ. —Μελάνη ἡ Ῥωμαία.

Ἡ ὁσία αὕτη ἤκμασεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁνωρίου τοῦ υἱοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου (395-408). Καὶ ἦτο μὲν Ῥωμαία, ἀλλὰ τὰ κυριώτατα τῆς ἀσκήσεως ἔτη διήγαγεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἰδίως ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐν δὲ τῷ βίῳ αὐτῆς τῷ γραφέντι ὑπὸ Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ ῥητῶς λέγεται περὶ αὐτῆς· *Ἤσκητο δὲ καὶ τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν οὕτω καλῶς, ὡς ἡνίκα δὴ καὶ κατ' αὐτὴν διαλέγοιτο, μηδένα τῶν ἀκουόντων πιστεύειν, ὅτι περ Ἰταλὴ αὐτῇ φωνῇ πάτριος* [1]).

Μανθάνοντες δὲ περὶ τῆς ἑλληνομαθοῦς ταύτης Ῥωμαίας, ὅτι ἤσκησε τὴν καλλιγραφίαν ἐν τῇ Καρχηδονίᾳ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις, δυνάμεθα μετὰ θάρρους νἀποφανθῶμεν, ὅτι ἑλληνικοὶ ἦσαν οἱ παρ' αὐτῆς γραφόμενοι κώδικες. Τὰ δὲ περὶ αὐτῆς ὡς καλλιγράφου καὶ ταχυγράφου ἅμα χωρία εἶνε τὰ ἑξῆς, εὑρισκόμενα ἐν τῷ αὐτῷ βίῳ τῆς ὁσίας. *Ἔγραφεν ἡ γενναία καὶ εἰς τάχος καὶ εἰς κάλλος καὶ οὕτως ἀπταίστως, ὡς μηδὲ μίαν μηδέποτε λαβὴν δοῦναι τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς· καὶ τῇ γραφῇ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἔνεμε μέρος, τῆς χειρὸς δὲ καμούσης οἱ ὀφθαλμοὶ πλεῖστα μὲν τῶν γραφῶν ἐπήεσαν, πλεῖστα δὲ εἰς μνήμην τῷ νοῒ παρεδίδοσαν* [2]). Καὶ ταῦτα μὲν λέγονται περὶ τῆς Μελάνης ἐν τῷ χρόνῳ τῆς διατριβῆς αὐτῆς ἐν τῇ Καρχηδονίᾳ. Ἔπειτα δὲ προσεπάγονται περὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις διαμονῆς τάδε· *Ἐτρέφετο δὲ ἐκείνοις οἷςπερ καὶ ἐν Λιβύῃ καὶ διὰ τοσούτων ἡμερῶν, ὅσων δὴ καὶ ἐκεῖ, καὶ ταῖς χερσὶν ἐργαζομένη, ὥςπερ δὴ καὶ Χαλκηδόνι* [3]). Ἀναφέρονται δὲ ταῦτα εἰς τὴν σπανίαν ἐκ διαλειμμάτων σίτισιν καὶ τὸν ἀπὸ τῆς καλλιγραφίας καὶ τῆς ὑφαντουργίας πορισμὸν τῶν κατὰ τὸν βίον. Ῥητῶς δὲ ποιού-

[1]) *Migne* Patrologia Graeca Τόμ. ΡΙϚ' σ. 772 C. Ἑλληνικὴν βεβαίως βίβλον φαντάζεται κρατοῦσαν ὁ βιογράφος τὴν μελλοθάνατον ὁσίαν ἐν τῇ Βηθλεὲμ, ὅτε λέγει *καὶ χερσὶ τὸ βιβλίον λαβοῦσα τὸν τοῦ πρωτομάρτυρος αὐτοῖς θάνατον ὑπανέγνω* (ἔνθ' ἀν. σ. 792 A).

[2]) Ἔνθ. ἀν. σ. 769 C.

[3]) Ἔνθ' ἀν. σ. 773 D.

μενος λόγον περὶ τῶν ἐν τῇ Λιβύῃ καλλιγραφικῶν ἀσχολιῶν τῆς ὁσίας μαρτυρεῖ ὁ βιογράφος, ὅτι *ταῖς χερσὶ πρὸς τὴν γραφήν, ὥςπερ εἴρηται, τῷ δ' ἐκ τῆς γραφῆς κέρδει πρὸς τροφὴν τῶν δεομένων ἐχρῆτο* [1]).

Ἐκ τοῦ βίου δὲ τούτου παραλαμβάνων ἐπανέλαβε περὶ τῆς Μελάνης καὶ Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ὅτι *καὶ ἐκαλλιγράφει πολλὰ ὡραῖα καὶ ἔντεχνα* [2]).

2

800 μ. Χ. — Μαρία βασίλισσα.

Ὁ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου ὑπ' ἀρ. 2 κῶδιξ ἐπὶ περγαμηνῆς, περιέχων τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, τὰς ἐπιστολὰς τῶν Ἀποστόλων καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου μετὰ παρασελιδίου τῆς ἑρμηνείας Ἀνδρέου τοῦ Καισαρείας ἐγράφη ἀρχομένου τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, φέρει δ' ἐν τέλει τὸ ἔμμετρον σημείωμα *Σταυρὲ φύλαττε βασίλισσαν Μαρίαν* [3]).

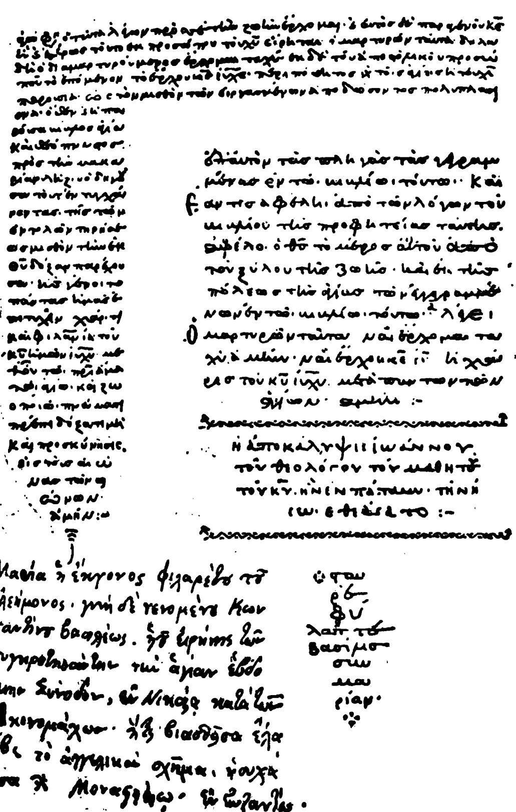
Ἡ δὲ βασίλισσα Μαρία ἡ γράψασα τὸν στίχον τοῦτον καὶ τὸν ὅλον κώδικα εἶνε ἡ ἀτυχὴς Ἀρμενία ἐγγόνη Φιλαρέτου τοῦ ἐλεήμονος καὶ σύζυγος Κωνσταντίνου τοῦ Ϛ', τοῦ υἱοῦ τῆς περιβοήτου Εἰρήνης. Εἶνε δὲ γνωστὸν ἐκ τῆς ἱστορίας, ὅτι, τοῦ Κωνσταντίνου καταληφθέντος ὑπὸ σφοδροῦ ἔρωτος πρὸς τὴν Θεοδότην, ἡ Μαρία ἀπεπέμφθη ἀδίκως καὶ παρὰ τὰς παραστάσεις τοῦ πατριάρχου Ταρασίου καὶ ἐνεκλείσθη εἴς τινα μονὴν τῷ 795. Καὶ ὁποῖαι μὲν αἱ κατόπιν τύχαι τῆς ἐκπτώτου βασιλίσσης καὶ πότε συνέβη ὁ θάνατος αὐτῆς ἀγνοοῦμεν ἄλλοθεν. Ἀλλ' ἔξεστιν εἰκάσαι, ὅτι ἔζη τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ ἔτους 800, ὅτε φαίνεται γραφεὶς ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα κῶδιξ. Ἀληθῶς ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ ὑπάρχει νεώτερος πίναξ τῶν περιεχομένων ἐπὶ χάρτου, οὗ ἐν τέλει χειρὶ τοῦ δεκάτου ὀγδόου

[1]) Ἔνθ' ἀν. σ. 772 B.

[2]) **Νικοδήμου** Συναξαριστὴς ἐκδ. **Θ. Νικολαΐδου Φιλαδελφέως**. Ἀθήνησιν. 1868. Τόμ. Α' σ. 353.

[3]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos. Ἐν Κανταβριγίᾳ τῆς Ἀγγλίας. Τόμ. Α' (1895) σ. 19.

αἰῶνος φέρονται γεγραμμένα τάδε· *Ἐγράφη δὲ παρὰ Μαρίας βασιλίσσης ἐν ἔτει ω + 800.* Τὸ σημείωμα τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀρθῶς ἔχον, ἅτε ἀντιγεγραμμένον πιθανῶς ἐξ ἀρχαίου σημειώματος ὑπάρχοντός ποτε ἐν τῷ κώδικι, ἀλλὰ μὴ σωζομένου σήμερον. Ὡς εἰκὸς δὲ, πρέπει νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ τὸ σημείωμα μεταγράψας ἀνήγαγεν εἰς ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ τὴν ἐν τῷ ἀπολεσθέντι σημειώματι ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίαν.

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

Παραθέτω δ' ἐνταῦθα πανομοιότυπον ἐν σμικρύνσει τοῦ τελευταίου φύλλου τοῦ κώδικος, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἐν σχήματι σταυροῦ γεγραμμένος στίχος *Σταυρὲ φύλαττε βασίλισσαν Μαρίαν.* Τὸ πανομοιότυπον

τοῦτο, κατὰ φωτογραφίαν τῇ παρακλήσει μου ληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus, ἐξέδωκα ἤδη πρότερον ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Δ′ σ. 37. Φέρεται δ' ἐν τῇ φωτογραφηθείσῃ σελίδι τὸ τέλος τῆς Ἀποκαλύψεως μετὰ τοῦ τέλους τῶν πέριξ τοῦ κειμένου ἐν τῇ ᾤᾳ γεγραμμένων σχολίων τοῦ Ἀνδρέου Καισαρείας καὶ κάτωθεν μὲν αὐτῶν, ἀπέναντι δὲ τοῦ σταυροσχήμου σημειώματος τῆς βασιλίσσης Μαρίας νεώτερον σημείωμα, γεγραμμένον τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, εἰ μὴ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου, καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς· *Μαρία ἡ ἔκγονος Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος· γυνὴ δὲ γενομένου Κωνσταντίνου βασιλέως· υἱοῦ Εἰρήνης τῶν συγκροτησάντων τὴν ἁγίαν ἑβδόμην Σύνοδον, ἐν Νικαίᾳ κατὰ τῶν εἰκονομάχων· ἥτις βιασθεῖσα ἔλαβε τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα, ἡσυχάσασα ἐν Μοναστηρίῳ· ἐν Βυζαντίῳ.* Τοῦ κώδικος τούτου σώζεται ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου ὑπ' ἀρ. 48 ἀπόγραφον κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα γενόμενον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ βιβλιογράφου Ἰακώβου Ἁγιορείτου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπιγραφόμενον «Σχόλια εἰς τὰς Πράξεις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων σωζόμενα ἐν παλαιῷ μεμβραΐνῳ τεύχει χειρογράφῳ τῆς ἀοιδίμου Μαρίας βασιλίσσης Ῥωμαίων».

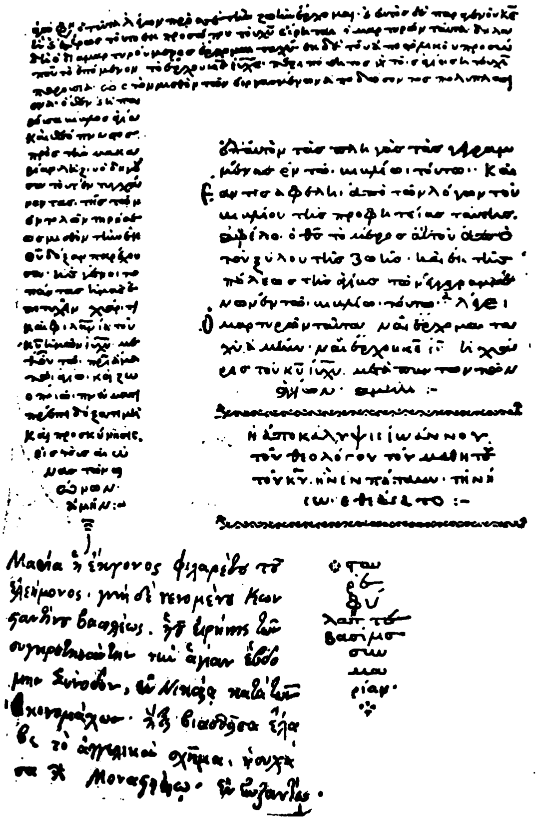
3

Θ′ αἰῶνος. — Κασία.

Εἶνε γνωστὴ ἐκ τῆς ἱστορίας ἡ περὶ τὸ ἔτος 810 γεννηθεῖσα εὐφυὴς αὕτη κόρη, ἡ καὶ Εἰκασία καὶ Κασιανὴ ὀνομαζομένη, ἥτις, ἀποτυχοῦσα τῶν λέκτρων τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, προτιμήσαντος αὐτῆς τὴν ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώραν, ἐκλείσθη ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς κτισθείσῃ μονῇ, ἐν ᾗ καὶ διήγαγε τὸν βίον, διατρίβουσα περὶ τὴν σύνταξιν ἱερῶν ὕμνων. Πολυθρύλητον δὲ εἶνε καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην Τετάρτην ψαλλόμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τροπάριον τῆς Κασιανῆς Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή [1]).

[1]) Ἴδε περὶ Κασίας ἰδίως τὴν μονογραφίαν τοῦ *Krumbacher* **Kasia** ἐν τοῖς **Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Classe der K. bayer. Akad. der Wiss.** 1897 σ. 305-370 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει καὶ τὴν τοῦ ***Σωφρο-***

αἰῶνος φέρονται γεγραμμένα τάδε· *Ἐγράφη δὲ παρὰ Μαρίας βασιλίσσης ἐν ἔτει ω + 800*. Τὸ σημείωμα τοῦτο δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀρθῶς ἔχον, ἅτε ἀντιγεγραμμένον πιθανῶς ἐξ ἀρχαίου σημειώματος ὑπάρχοντός ποτε ἐν τῷ κώδικι, ἀλλὰ μὴ σωζομένου σήμερον. Ὡς εἰκὸς δέ, πρέπει νἀποδεχθῶμεν, ὅτι ὁ τὸ σημείωμα μεταγράψας ἀνήγαγεν εἰς ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ τὴν ἐν τῷ ἀπολεσθέντι σημειώματι ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίαν.

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

Παραθέτω δ' ἐνταῦθα πανομοιότυπον ἐν σμικρύνσει τοῦ τελευταίου φύλλου τοῦ κώδικος, ἐν ᾧ καὶ ὁ ἐν σχήματι σταυροῦ γεγραμμένος στίχος *Σταυρὲ φύλαττε βασίλισσαν Μαρίαν*. Τὸ πανομοιότυπον

τοῦτο, κατὰ φωτογραφίαν τῇ παρακλήσει μου ληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Ἐρρίκου Brockhaus, ἐξέδωκα ἤδη πρότερον ἐν τῇ ἐμῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Δ' σ. 37. Φέρεται δ' ἐν τῇ φωτογραφηθείσῃ σελίδι τὸ τέλος τῆς Ἀποκαλύψεως μετὰ τοῦ τέλους τῶν πέριξ τοῦ κειμένου ἐν τῇ ᾤᾳ γεγραμμένων σχολίων τοῦ Ἀνδρέου Καισαρείας καὶ κάτωθεν μὲν αὐτῶν, ἀπέναντι δὲ τοῦ σταυροσχήμου σημειώματος τῆς βασιλίσσης Μαρίας νεώτερον σημείωμα, γεγραμμένον τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, εἰ μὴ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ἐνάτου, καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς· *Μαρία ἡ ἔκγονος Φιλαρέτου τοῦ Ἐλεήμονος· γυνὴ δὲ γενομένου Κωνσταντίνου βασιλέως· υἱοῦ Εἰρήνης τῶν συγκροτησάντων τὴν ἁγίαν ἑβδόμην Σύνοδον, ἐν Νικαίᾳ κατὰ τῶν εἰκονομάχων· ἥτις βιασθεῖσα ἔλαβε τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα, ἡσυχάσασα ἐν Μοναστηρίῳ· ἐν Βυζαντίῳ*. Τοῦ κώδικος τούτου σώζεται ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Παύλου ὑπ' ἀρ. 48 ἀπόγραφον κατὰ τὸν δέκατον ἔνατον αἰῶνα γενόμενον ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ βιβλιογράφου Ἰακώβου Ἁγιορείτου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ἐπιγραφόμενον «Σχόλια εἰς τὰς Πράξεις τῶν ἁγίων Ἀποστόλων σωζόμενα ἐν παλαιῷ μεμβραΐνῳ τεύχει χειρογράφῳ τῆς ἀοιδίμου Μαρίας βασιλίσσης Ῥωμαίων».

3

Θ' αἰῶνος. — Κασία.

Εἶνε γνωστὴ ἐκ τῆς ἱστορίας ἡ περὶ τὸ ἔτος 810 γεννηθεῖσα εὐφυὴς αὕτη κόρη, ἡ καὶ Εἰκασία καὶ Κασιανὴ ὀνομαζομένη, ἥτις, ἀποτυχοῦσα τῶν λέκτρων τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, προτιμήσαντος αὐτῆς τὴν ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώραν, ἐκλείσθη ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς κτισθείσῃ μονῇ, ἐν ᾗ καὶ διήγαγε τὸν βίον, διατρίβουσα περὶ τὴν σύνταξιν ἱερῶν ὕμνων. Πολυθρύλητον δὲ εἶνε καὶ τὸ κατὰ τὴν μεγάλην Τετάρτην ψαλλόμενον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τροπάριον τῆς Κασιανῆς Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή[1].

[1]) Ἴδε περὶ Κασίας ἰδίως τὴν μονογραφίαν τοῦ *Krumbacher* **Kasia** ἐν τοῖς **Sitzungsberichte der philos.-philol. und der histor. Classe der K. bayer. Akad. der Wiss.** 1897 σ. 305-370 καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει καὶ τὴν τοῦ ***Σωφρο-***

Περὶ ταύτης λοιπὸν τῆς ὑμνογράφου ὑπάρχει παράδοσις, καθ' ἣν ὡς μοναχὴ ἔγραψε Ψαλτήριον διὰ γραμμάτων μικροτάτων, κατορθώσασα νὰ περιλάβῃ τὴν ὅλην βίβλον εἰς ἓξ μόνα φύλλα περγαμηνῆς, καὶ ὅτι ὁ κῶδιξ οὗτος σώζεται ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ ὄρους Σινᾶ [1]).

'Αλλὰ τὸ ψαλτήριον τοῦ Σινᾶ τὸ κατὰ τὴν παράδοσιν ἀποδιδόμενον εἰς τὴν Κασίαν ἀνεγνωρίσθη ἤδη πρὸ εἰκοσιοκτὼ ἐτῶν ὡς γεγραμμένον διὰ χειρὸς πολὺ μεταγενεστέρας τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, καθ' ὃν ἔζησεν ἡ Κασία [2]). 'Ορθῶς δ' ἀναφέρει ὁ Σωφρόνιος Πετρίδης [3]), ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο ὁ μὲν Kondakov προςέγραψεν εἰς τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα [4]), ὁ δὲ εἰδικώτερον περιγράψας αὐτὸ Gardthausen εἰς τὸν δέκατον τέταρτον. Φέρεται δ' ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ κώδικος τὸ ἑξῆς σημείωμα, ἐν ᾧ λανθάνει ἴσως τὸ ὄνομα τοῦ γράψαντος· *Τὸ παρὸν ψαλτήριον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ, καὶ ὅςτις ἤθελε βουληθεῖ ἀποξενῶσαι τοῦ ἁγίου μοναστηρίου ἔστω ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος ἀπὸ θεοῦ παντοκράτορος. 'Ιωάσαφ τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ* [5]).

Τοιαῦται δὲ παλαιογραφικαὶ πλάναι ψευδοῦς ἀποδόσεως χειρογράφων εἰς ἀνυπάρκτους βιβλιογράφους δὲν εἶνε ἀσυνήθεις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς μοναῖς. Οὕτως ἐν ἁγίῳ Ὄρει πολύτιμον μὲν Εὐαγγέλιον γεγραμμένον ὅλον χρυσοῖς γράμμασι τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα καὶ ἀποκείμενον ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ τοῦ Καθολικοῦ τῆς μονῆς Χιλιανταρίου λέγεται ὑπὸ τῶν μοναχῶν ὂν αὐτόγραφον 'Ιωάννου τοῦ Χρυσοστόμου [6]) ὁ δὲ πολύτιμος κῶδιξ τῆς μονῆς Παντοκράτο-

νίου Πετρίδου Cassia ἐν τῇ Revue de l'Orient Chrétien. 'Εν Παρισίοις. 1902 σ. 218-244. Πρβλ. ***Σπυρ. Π. Λάμπρου*** Γνῶμαι Κασίας ἐν Δελτίῳ τῆς 'Ιστορ. καὶ ἐθνολ. ἑταιρείας Τόμ. Ε' σ. 533. 'Ιστορία τῆς 'Ελλάδος Τόμ. Δ' σ. 120 κ. ἑ.

[1]) ***Γεωργίου Ν. Σάσσου*** 'Ακολουθία τῆς ἁγίας ὁσίας μητρὸς ἡμῶν Κασσιανῆς. 'Εν 'Αλεξανδρείᾳ. 1889.

[2]) ***Π. Γρηγοριάδου*** 'Η ἱερὰ μονὴ τοῦ Σινᾶ. 'Εν 'Ιεροσολύμοις 1875 σ. 19.

[3]) Ἔνθ' ἀν. σ. 231.

[4]) *Kondakov* Putechestvie ἀρ. 100

[5]) *Gardthausen* Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum σ 22 ἀρ. 108.

[6]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek manuscript on Mount Athos Τόμ. Α' σ. 30 ἀρ. *326* (105).

ρος ὁ περιέχων Τετραευάγγελον, ἐπιστολὰς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου καὶ νομικὰς συλλογάς, γεγραμμένος δὲ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα εἶνε γνωστὸς παρὰ τοῖς Ἁγιορείταις ὡς Εὐαγγέλιον γραφὲν ὑπὸ τοῦ τὸν πέμπτον αἰῶνα ἀσκήσαντος ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Καλυβίτου [1]).

Κατὰ ταῦτα ἡ Κασία διαγραπτέα τό γε νῦν ἔχον ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν Ἑλληνίδων βιβλιογράφων, ὧν σώζονται κώδικες, συμπεριελήφθη δ' ἐνταῦθα μόνον, ὅπως ἐξελεγχθῇ ἡ πλάνη τοῦ σιναϊτικοῦ θρύλου.

4

ΙΑ΄ αἰῶνος. — Καλή.

Ἦτο κυρία τοῦ ὑπ' ἀρ. 109 κώδικος τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου, εἰληταρίου πολυτελῶς γεγραμμένου καὶ κεκοσμημένου δι' εἰκόνων, περιέχοντος δὲ τὴν λειτουργίαν Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Μετὰ τὴν μυστικὴν εὐχήν, ἧς ἡ ἀρχὴ *Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς* ὁ βιβλιογράφος ἔγραψε τάδε· *Μνήσθητι Κύριε τῆς δούλης σου Καλῆς*. Εἶνε δ' αὕτη πάντως ἡ δαπανήσασα εἰς τὴν γραφὴν τοῦ πολυτίμου εἰληταρίου καὶ κυρία αὐτοῦ, περὶ ἧς οὐδέν τι πλέον γινώσκομεν. Εἰς δὲ τὸ ἀρχικὸν τοῦτο εἰλητάριον προσετέθησαν τὸν δωδέκατον αἰῶνα εὐχὴ τῆς προθέσεως καὶ εὐχὴ τῶν ἀντιφώνων α΄ β΄ γ΄. Περιῆλθε δὲ καὶ ὁ κῶδιξ οὗτος εἰς τὴν βιβλιοθήκην, ἐν ᾗ σήμερον ἀπόκειται, ἐκ τῆς ἰδιωτικῆς βιβλιοθήκης τοῦ φιλομούσου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίλλου Β΄ [2]).

5

Περὶ τὸ 1114 μ. Χ. — Εἰρήνη Δούκαινα.

Τῆς αὐτοκρατείρας ταύτης, συζύγου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, μόνον τὴν ὑπογραφὴν ἔχομεν, ἣν φέρει τὸ *Τυπικὸν τῆς σεβασμίας*

[1]) Αὐτόθι σ. 112 ἀρ. *1268* (234).

[2]) ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικῆς βιβλιοθήκης Τόμ. Δ΄ σ. 160-175.

μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Κεχαριτωμένης τῆς ἐκ βάθρων νεουργηθείσης καὶ συστάσης παρὰ τῆς εὐσεβεστάτης αὐγούστης κυρᾶς Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης κατὰ τὴν αὐτῆς πρόσταξιν καὶ γνώμην ὑφηγηθέν τε καὶ ἐκτεθέν.

Εὕρηται δὲ τοῦτο τὸ Τυπικὸν ἐν τῷ περγαμηνῷ κώδικι τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων 384 (Regius 3019). Τὴν δ' ἐν τῷ φ. 129 ὑπογραφὴν τῆς αὐτοκρατείρας ἐξέδωκε πανομοιοτύπως ὁ Montfaucon [1]).

Ἐξεδόθη δὲ τὸ Τυπικὸν τῆς Εἰρήνης τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ τοῦ Montfaucon [2]), εἶτα δ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογίᾳ τοῦ Migne [3]) καὶ τέλος ὑπὸ τοῦ Miklosich καὶ Müller [4]). Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ πρωτότυπον Τυπικὸν εἰκάζει ὁ Ἀθαν. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ὅτι ἀνήκουσιν ἓξ φύλλα τοῦ ὑπ. ἀρ. 57 περγαμηνοῦ κώδικος τοῦ μοναστηρίου τοῦ τιμίου Σταυροῦ τοῦ νῦν μετὰ τῶν λοιπῶν χειρογράφων τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης συναποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων [5]).

Ἦτο δὲ ἡ Εἰρήνη Δούκαινα γυνὴ πεπαιδευμένη καὶ μελετηρά, πολλαχῶς συντελέσασα εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς θυγατρὸς Ἄννης, ἥτις διηγεῖται περὶ αὐτῆς τάδε· *Μέμνημαι τῆς μητρὸς καὶ βασιλίδος πολλάκις, ἀρίστου προκειμένου, βίβλον ἐν χεροῖν φερούσης καὶ τοὺς λόγους διερευνωμένης τῶν δογματικῶν ἁγίων πατέρων, μάλιστα δὲ τοῦ φιλοσόφου Μαξίμου καὶ μάρτυρος. Ἐσπουδάκει γὰρ οὐ τοσοῦτον περὶ τὰς φυσικὰς συζητήσεις, ὁπόσον περὶ τὰ δόγματα, τὴν ὄντως σοφίαν καρποῦσθαι βουλομένη. Καί μοι πολλάκις θαυμάζειν ἐπῄει, καὶ θαυμάζουσα ἔφην πρὸς αὐτήν· «πῶς αὐτόθεν πρὸς τοσοῦτον ὕψος ἀπέβλεψας; ἔγωγε τρέμω, καὶ οὐδ᾽ ἄκροις ὠσὶν ἀποτολμῶ τούτων ἐπαΐειν. Τὸ γὰρ πάνυ θεωρητικόν τε καὶ νοερὸν τοῦ ἀνδρός,*

[1]) Palaeographia Graeca σ. 301. Ἴδε καὶ σ. 58, 102, 300. Πρβλ. *Omont* Inventaire sommaire des manuscrits Grecs de la Bibliothèque Nationale Τόμ. Α' σ. 40.

[2]) Analecta Graeca sive varia opuscula Graeca hactenus non edita. Ἐν Παρισίοις. 1668 σ. 136 κ. ἑ.

[3]) Τόμ. ΡΚΖ' σ. 992 κ. ἑ.

[4]) Acta et diplomata σ. 327-391.

[5]) Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ' σ. 116.

ὥς φασιν, ἴλιγγον παρέχεται τοῖς ἀναγινώσκουσιν». Ἡ δὲ μειδιάσασα ἔφη· «ἐπαινετὴν οἶδα τὴν δειλίαν ταύτην· καὶ οὐδ' αὐτὴ ἀτρέμας ταῖς βίβλοις ταύταις πρόσειμι. Ἀλλ' ὅμως ἀποσπᾶσθαι τούτων οὐ δύναμαι. Σὺ δέ μοι μικρὸν ἀνάμεινον, καὶ ταῖς ἄλλαις ἐγκύψασα βίβλοις πρότερον, καὶ τῆς τούτων ἀπογεύσει ἡδύτητος [1]».

6

ΙΒ' αἰῶνος τελευτῶντος. — Κωνσταντῖνα ἡ δῆθεν θυγάτηρ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

Ὡς βιβλιογράφον θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν καὶ λογίαν ἐν Ἀθήναις κόρην, περὶ ἧς πολλὰ ἔλεγεν ὁ Ἄγγλος Ἰωάννης Basingestokes. Ὁ ἀρχιδιάκονος ἐκεῖνος τῆς Λεικεστρίας (Leicester) διηγεῖτο κατὰ τὸν Ἄγγλον χρονογράφον Ματθαῖον Πάρις εἰς τὸν ἐπίσκοπον Λιγκολνίου Ῥοβέρτον μεταξὺ ἄλλων περὶ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν βιβλίων ἅτινα εἶχε συναποκομίσει ἐκ τοῦ χρόνου τῶν ἐν Ἀθήναις σπουδῶν αὐτοῦ καὶ ὅτι τὰς ἀρίστας τῶν γνώσεων ἐχρεώστει εἰς νεαρὰν κόρην οὔπω εἰκοσαέτιδα, τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Κωνσταντῖναν. Παρίστανε δὲ ταύτην κάτοχον πλείστων γνώσεων καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις προλέγουσαν ἀσφαλῶς εἰς τοὺς ἀκροωμένους λοιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σεισμούς [2]).

Κόρη οὕτω σοφὴ παριστανομένη θὰ ἦτο λίαν πιθανὸν νὰ ὑποτεθῇ οὐ μόνον μελετῶσα τὰ ὑπ' ἄλλων συγγεγραμμένα, ἀλλὰ καὶ, εἰ μὴ συγγράφουσα, πάντως ἀντιγράφουσα βιβλία.

Καὶ ὁ μὲν Hopf, παρατηρήσας, ὅτι ἡ διδάσκαλος τοῦ Basingestokes Κωνσταντῖνα ἦτο βεβαίως Ἑλληνὶς, ἀπεδέχθη, ὅτι αὕτη οὐδεμία ἄλλη ἠδύνατο νὰ εἶνε ἢ θυγάτηρ τις τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, γεννηθεῖσα πρὸ τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ, ἐπειδὴ τοῦτο μὲν ὁ Ἄγγλος μάγιστρος δὲν ἠδύνατο νὰ εἶχε σπουδάσει ἐν Ἀθήναις ἀργότερον τοῦ 1175, τοῦτο δὲ δὲν ὑπῆρχον ἐν Ἀθήναις Ἕλληνες

[1]) ***Ἄννης Κομνηνῆς*** ἐκδ. Βόννης Τόμ. Α' σ. 263, 19. 264, 13.

[2]) ***Ματθαίου Paris*** Chronica Majora ἐκδ. *Luard.* Ἐν Λονδίνῳ Τόμ. Ε' 1880) σ. 285-286.

ἀρχιεπίσκοποι ἐπὶ τῶν Λατίνων τῶν κυριευσάντων ἐν ἔτει 1205 τὴν πόλιν [1]).

Ἀλλ' ἤδη τῷ 1878 ἐν τῇ ἐμῇ συγγραφῇ Αἱ Ἀθῆναι περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ἀπέδειξα, ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος ἐν οὐδενὶ τῶν εἰς χεῖράς μου εὑρισκομένων καὶ οὔπω τότ' ἐκδεδομένων ἔργων ποιεῖται λόγον περὶ θυγατρός· ῥητῶς δ' ἀπ' ἐναντίας λέγει· *εἰ γὰρ καὶ πατὴρ οὐκ ἐγενόμην, ἀλλ' οἶδα τὰ ἐπὶ τοῖς παισὶ τῶν πατέρων σπλάγχνα*. Ἔτι δὲ κατηγορηματικώτερον ἐξέφρασα τοὺς περὶ τῆς Κωνσταντίνας ἐκείνης δισταγμούς μου τὸ ἑπόμενον ἔτος ἐν τῇ Εἰςαγωγῇ τῆς ἐκδόσεως τῶν Σωζομένων τοῦ Ἀκομινάτου, προςθεὶς περὶ αὐτῆς τὴν ἀμφιβολίαν, *ἂν ὑπῆρξεν ἀληθῶς* [2]).

Τῷ δὲ 1888 ὁ Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, ὅςτις διέτριβεν ἤδη περὶ τὴν παρασκευὴν τῆς μετ' οὐ πολὺ ἐκδοθείσης Ἱστορίας τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, γράψας τὴν πραγματείαν «Ὁ θρῦλος περὶ τῆς σπουδῆς τῶν ἐπιστημῶν ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα», ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἐμὴν ἀπόδειξιν περὶ τοῦ Ἀκομινάτου ὡς ἀτέκνου, καὶ ἀπεδέχθη, ὅτι τὰ μαρτυρούμενα ὑπὸ τοῦ Ματθαίου Πάρις εἶνε ὑπερβολικὰ καὶ ἐν μέρει κατεψευσμένα [3]). Ταὐτὰ δ' ἐπανέλαβε τὸ ἐπιὸν ἔτος καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν [4]).

Κατὰ ταῦτα ἡ Κωνσταντῖνα διαγραπτέα ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας Ἑλληνίδων λογίων καὶ βιβλιογράφων, τοὐλάχιστον ὡς θυγάτηρ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου.

[1]) *Hopf* Geschichte Griechenlands im Miltelalter und in der Neuzeit ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber Τμῆμα Α', Τόμ. 85 σ. 177. Ταὐτὰ δ' ἐπανέλαβον ἐξ αὐτοῦ παραλαβόντες ὁ *Hertzberg* Geschichte Griechenlands seit dem Absterben des antiken Lebens. Ἐν Γώθᾳ. 1876 Τόμ. Α' σ. 376 καὶ ὁ ***Γ. Κωνσταντινιδης*** ἐν Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν ἔκδ. α'. 1876 σ. 308. Ἀλλ' ἴδε ἐν β' ἐκδόσει τοῦ 1894 σ. 243 κ. ἑ. τὴν ἐπανόρθωσιν αὐτοῦ μετὰ τὰ παρ' ἐμοῦ καὶ τοῦ Γρηγοροβίου παρατηρηθέντα καὶ τὴν μετὰ δισταγμοῦ ἐκφερομένην εἰκασίαν μή τοι ἡ Κωνσταντῖνα ἦτο θετὴ θυγάτηρ ἢ ἀνεψιὰ τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου

[2]) ***Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου*** Τὰ σωζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1879. Τόμ. Α' σ. κθ'.

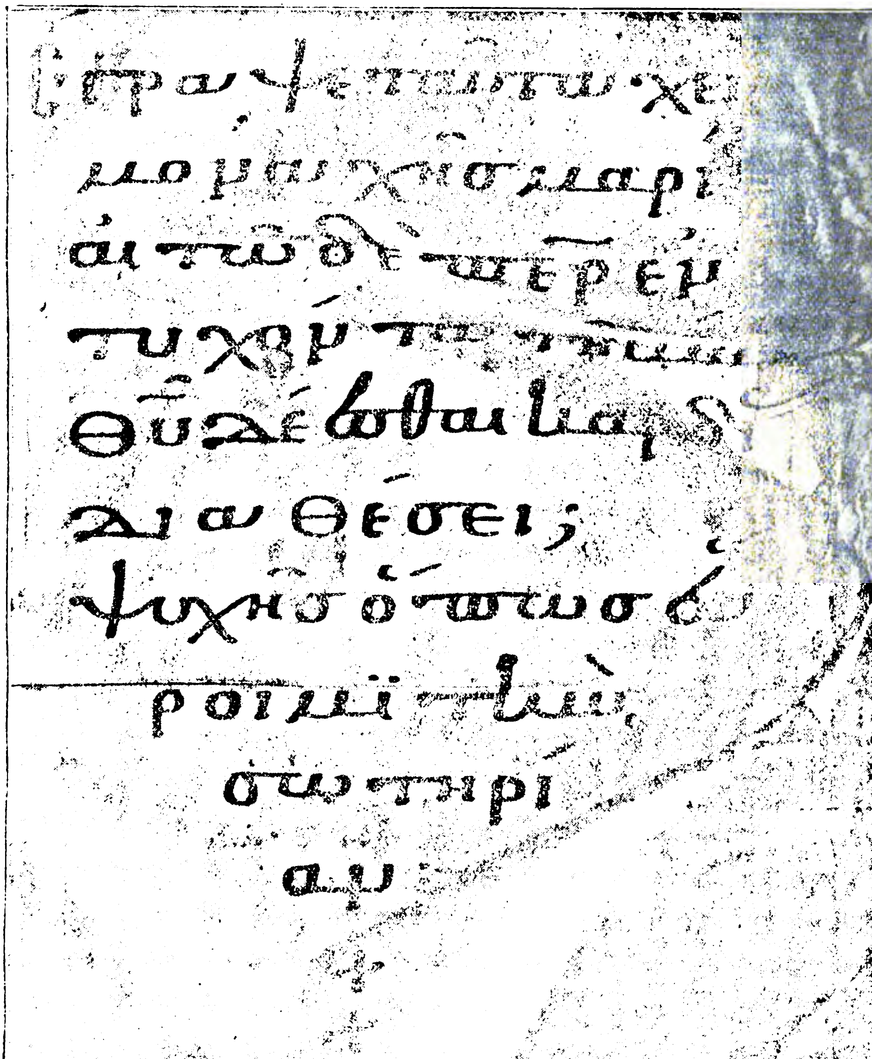
[3]) *Gregorovius* Die Legende vom Studium der Wissenschaften in Athen im zwölften Jahrhundert ἐν τῇ Zeitschrift für Geschichte und Politik. 1884. σ. 815.

[4]) *Gregorovius* Geschichte der Stadt Athen im Miltelalter. Ἐν Στουτγάρδῃ. 1889. Τόμ. Α' σ. 232 κ. ἑ.

7

ΙΓ' αἰῶνος. — Μαρία μοναχή.

Ἐν τῷ ὑπ ἀρ. 268 $\left(\frac{343}{CCCXXX}\right)$ κώδικι τῆς ἐν Μόσχᾳ Συνο-

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΜΟΝΑΧΗΣ

δικῆς βιβλιοθήκης, περιέχοντι Σχηματολόγιον τῶν ἐκκλησιαστικῶν βαθμῶν καὶ γεγραμμένῳ ἐπὶ περγαμηνῆς τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, εὕρηνται ἐν φ. 119 β γεγραμμένα τάδε· *Ἔγραψε ταῦτα χεὶρ μοναχῆς Μαρίας· αἰτῶ δὲ πάτερ, ἐντυχόντα τῇ βίβλῳ θεοῦ δέεσθαι καρδίας διαθέσει ψυχῆς, ὅπως εὕροιμι τὴν σωτηρίαν.*

Τὸ σημείωμα τοῦτο παραθέτει μὲν καταλογάδην ὁ ἀρχιμανδρίτης Βλαδίμηρος ἐν τῷ ῥωσιστὶ γεγραμμένῳ Συστηματικῷ καταλόγῳ τῶν χειρογράφων τῆς ἐν Μόσχᾳ Συνοδικῆς βιβλιοθήκης [1]), καθ' ἃ γέγραπται καὶ ἐν τῷ κώδικι, ἀλλὰ τοῦτο πρέπει νὰ χωρισθῇ εἰς χωλιαμβικὰ τρίμετρα ὧδε·

Ἔγραψε ταῦτα χεὶρ μοναχῆς Μαρίας·
αἰτῶ δέ, πάτερ, ἐντυχόντα τῇ βίβλῳ
θεοῦ δέεσθαι καρδίας διαθέσει,
ψυχῆς ὅπως εὕροιμι τὴν σωτηρίαν.

Καὶ παρὰ μὲν τῷ Βλαδιμήρῳ δὲν γίνεται λόγος, ἂν τὸ σημείωμα εἶνε γεγραμμένον τὸν αὐτὸν αἰῶνα καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρός, δι' ἧς ἐγράφη ὁ ὅλος κῶδιξ. Ἀλλ' ὁ τὴν Συνοδικὴν βιβλιοθήκην τῆς Μόσχας ἐπαξίως διευθύνων κ. Ν. Popoff, ἐρωτηθεὶς παρ' ἐμοῦ, εὐηρεστήθη νά μοι γράψῃ τῇ 5 Μαρτίου 1903, ὅτι ὅλον τὸ χειρόγραφον εἶνε γεγραμμένον ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς ἐκτὸς τριῶν φύλλων ἰδίᾳ σημειουμένων παρὰ τῷ Βλαδιμήρῳ, εἰς ἃ δὲν συμπεριλαμβάνεται τὸ ἄνω σημείωμα. Κατὰ ταῦτα ἡ μοναχὴ Μαρία εἶνε βιβλιογράφος τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος.

Παρέθηκα δ' ἀνωτέρω καὶ πανομοιότυπον τοῦ σημειώματος τοῦ γραφέντος ὑπὸ τῆς βιβλιογράφου τοῦ κώδικος Μαρίας κατὰ φωτογραφίαν προθύμως μοι ἀποσταλεῖσαν ὑπὸ τοῦ κ. Popoff.

8

ΙΔ' αἰῶνος. — Εὐφροσύνη Τραπεζουντία μοναχή.

Ἐν λειτουργικῷ Εὐαγγελίῳ ἀποκειμένῳ ἐν τῷ ἱεροσολυμιτικῷ μοναστηρίῳ τῷ λεγομένῳ Μεγάλῃ Παναγίᾳ, γεγραμμένῳ τῷ 1061

[1]) Ἐν Μόσχᾳ. 1894 σ. 387.

ἢ 1062 εὕρηται διὰ γραμμάτων τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος τὸ σημείωμα τόδε· + *Τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον εὑρίσκεται τῆς μοναχῆς Εὐφροσύνης τῆς Τραπεζουντίας· ἐτέθη ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Κυρίου, τῆς Παναγίας, ἕνεκα μνημοσύνου αὐτῆς· ὅςτις δὲ ἐπάρει αὐτῶ ἀπὸ τὴν Θεοτόκον μου ἂς ἐχει τὰς ἀρὰς τῶν ἁγίων τιη θεοφόρων πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ* + [1].

Σημειωτέον δὲ, ὅτι καὶ πρὸς ἄλλην εὐλαβῆ γυναῖκα συνδέεται ὁ αὐτὸς οὗτος κῶδιξ, τὴν Κυπρίαν ἡγουμένην τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τῶν καλογραιῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ Μαγδαληνὴν, ἥτις ἐν ἔτει 1615 ἐφρόντισε περὶ πλουσίας καὶ περιτέχνου διακοσμήσεως τοῦ χειρογράφου, καθ' ἃ διδάσκει ἡμᾶς ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ γεγραμμένη διὰ κεφαλαίων γραμμάτων· + *Το ἱερὸν καὶ θίον εὐαγγελιων. τὸ ἐκκόσμισεν. ἡ Μαγδαλινὴ η Κυπρέα ἡγουμενι. καὶ τὸ ἐπροςίλοσε εἰς τὴν μονὴν τῆς ὑπεραγήας Θεοτόκου. τῶν Καλογρηᾶδων τῆς ἁγίας πόλεως, Ιερουσαλὴμ καὶ ἴτις τὸ αποξενῶσι νὰ ἔχι τὰς αρας των τριακόσιων δέκα καὶ ὀκτό θεοφόρον πατέρων τον ε Νικαΐα συνῶδου :· ἔτους αχιε'.* Συνέκειτο δε ἡ διακόσμησις αὔτη, ἧς ἐπεμελήθη ἡ ἡγουμένη Μαγδαληνὴ, εἰς τὴν περικάλυψιν τῶν ἐξωτερικῶν πινακίδων τοῦ Εὐαγγελίου δι' ἀργυρῶν ἐπιχρύσων πλακῶν φερουσῶν ἐκτύπους παραστάσεις, ἃς περιγράφει ὁ Ἀθ. Παπαδόπουλος Κεραμεύς. Ὑπῆρξαν δὲ τὰ τορεύματα ταῦτα πιθανῶς ἔργον ἀραβοφώνου Ἱεροσολυμίτου τεχνίτου, καθ' ἃ δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐξ ἀραβικῆς ἐπιγραφῆς βραχείας, δηλούσης, καθ' ἃ φαίνεται, τὸ ὄνομα τοῦ ἐργασαμένου [2].

9

ΙΔ' αἰῶνος. —
Ἄννα Κομνηνὴ Ῥαούλαινα Στρατηγοπουλῖνα ὡς Ἀντωνία μοναχή.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 6 κώδικι τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, γεγραμμένῳ μὲν τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα, περιεχοντι δὲ λόγους πανηγυρικοὺς εἰς δεσποτικὰς καὶ ἄλλας ἑορτὰς, εὑρίσκεται ἐν φ. 3β ἡ σημείωσις ἥδε· *Ἡ ἱερὰ αὕτη καὶ πλουσιωτάτη βίβλος*

[1] ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη Τόμ. Γ' σ. 229.
[2] Ἔνθ' ἀν. σ. 226.

περιέχει μὲν τοὺς ἀναγκαιοτέρους τῶν δεσποτικῶν καὶ θείων ἑορτῶν πανηγυρικοὺς λόγους καί τινων ἐπισήμων καὶ μεγάλων ἁγίων βίους καὶ ἐγκώμια ἀρχομένη ἀπὸ μηνὸς Σεπτεμβρίου καὶ καταλήγουσα μέχρι καὶ τοῦ τέλους τοῦ Αὐγούστου, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς Κυριακῆς τοῦ Τελώνου καὶ τοῦ Φαρισαίου ἄχρι τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς συνήθως ἀναγινωσκομένους ἱστορικοὺς ἢ καὶ ἄλλως διαλαμβάνοντας, ἀλλὰ δὴ καὶ αὐτῆς τῆς Πεντηκοστῆς ὅλως ἕως καὶ τῶν ἁγίων Πάντων. Ἐφιλοπονήθη δὲ αὕτη καὶ ἐσπουδάσθη συντεθῆναι τὲ καὶ γραφῆναι οὕτως καθὼς ὁρᾶται ἔχουσα παρὰ τῆς πανευγενεστάτης καὶ σεβασμιωτάτης καὶ ἀϊδήμου κτητορίσσης κυρᾶς Ἄννας Κομνηνῆς Ῥαουλαίνης τῆς Στρατηγοπουλίνας καὶ πρωτοστρατορίσσης τῆς διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Ἀντωνίας μοναχῆς. Προσετέθη δὲ καὶ ἀφιερώθη μετὰ τῶν λοιπῶν ὧν κατὰ καιροὺς πεποίηκε βίβλων τὲ καὶ παντοδαπῶν σκευῶν καὶ ἱερῶν κοιμηλίων ἐν τῇ αὐτῇ σεβασμίᾳ καὶ εὐαγεστάτῃ μονῇ τοῦ κραταιοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ψυχικῆς ἕνεκα σωτηρίας αὐτῆς. Οἱ οὖν ἀναγινώσκοντες ταύτην τὴν θαυμασίαν βίβλον ἢ καὶ ἄλλως ἐντυγχάνοντες εὔχεσθαι ὑπὲρ αὐτῆς πάντοτε ✝.

Ἀξιοῦμεν οὖν τοὺς τὴν τοιαύτην ἐντυγχάνοντας ἱερὰν βίβλον καὶ μάλιστα ταῖς ἐν τῇ τοιαύτῃ σεβασμίᾳ μονῇ ἐνασκουμέναις εὐλαβεστάταις μοναχαῖς οἱ γεγραφότες τὴν παροῦσαν βίβλον ἵνα μετ᾽ εὐλαβείας καὶ τῆς πρεπούσης καθαρότητός τε καὶ σεμνότητὸς ἅπτεσθαι τοῦ τοιούτου βιβλίου καὶ μὴ ἀνίπτοις χερσὶ, τὸ ᾀδόμενον, ἢ ἄλλως ὑπὸ ἐλαίου θίξεως καὶ μεταχειρήσεως κανδήλων ἢ πλήσεως εἰλημμέναις· οὐδὲ γὰρ τοῦτο περιττὸν ἢ ἐξ ἑαυτῶν λέγομεν, ἀλλὰ τοῖς ἁγίοις εἰς τοῦτο πατράσι καὶ θεοφόροις πειθόμενοι οἵτινες τοῖς τῆς ἁγίας ἐκκλησίας... τὴν ἴσην ἀπονέμειν τιμὴν διατάττονται, ἣν καὶ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτοῖς τοῖς σταυρικοῖς ἐκτυπώμασιν, γινώσκουσαι καὶ τοῦτο ὡς οὐχ᾽ ἁπλῶς οὐδὲ ὡς ἔτυχεν ἡ τοιαύτη γέγονε βίβλος ἀλλὰ μετὰ τῆς πλείστης ἐξόδου, πολλὴν μὲν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ γράψαι ταύτην ἀναδεξάμενοι κόπον, πλείονα δὲ ὑπομεμενηκότες μόχθον τε καὶ ταλαιπωρίαν περὶ τὴν τῆς ὅλης πραγματείας συλλογὴν καὶ συνάθροισιν, ἄλλον ἀλλοχόθεν ἐρανιζόμενοι λόγον καὶ ἑτέρωθεν ἕτερον αἰτοῦντες βιβλίον. Διὰ ταῦτα γοῦν οὐ καταφρονητέον ὑμῖν ταύτης τῆς ἀξιώσεως ἢ ἐντολῆς, ἀλλὰ τὴν

δέουσαν περὶ τὴν βίβλον τηρητέον καθαρότητα καὶ σπουδὴν πίστεως, καὶ τοῦτο εἰς θεὸν ἀληθοῦς ἡγουμένους ἔργον τὸ τὰς θείας βίβλους ἄγειν διὰ τιμῆς περιγίνεται, ἵνα καὶ τὸ μνημόσυνον ἐπὶ πλέον τῶν κτησαμένων περισώζηται [1]).

Ἐκ τῆς ὑπὸ παλαιογραφικὴν ἔποψιν ἀξιολογωτάτης ταύτης σημειώσεως γίνεται φανερὸν, ὅτι πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ *γεγραφότες* τὸν κώδικα, καὶ τοῦτο κατὰ παραγγελίαν τῆς Ἄννης Κομνηνῆς Ῥαουλαίνης τῆς Στρατηγοπουλίνας τῆς ὡς μοναχῆς μετονομασθείσης Ἀντωνίας, ἥτις καὶ ἀνέθηκε τὴν βίβλον ταύτην, καθ' ἃ καὶ ἄλλας *κατὰ καιροὺς* ὑπ' αὐτῆς ποιηθείσας, ἤτοι κατὰ παραγγελίαν αὐτῆς γραφείσας, ὡς καὶ παντοδαπὰ ἱερὰ σκεύη καὶ κειμήλια εἰς τὴν ὑπ' αὐτῆς κτισθεῖσαν μονὴν τοῦ κραταιοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἤτοι τοῦ Παντοκράτορος. Ἦτο δὲ αὕτη ἡ μονὴ γυναικεία, ὡς ἠδύνατο νὰ εἰκασθῇ καὶ ἐκ τῆς ὑπὸ γυναικὸς κτίσεως αὐτῆς καὶ ὡς ἄλλως γίνεται δῆλον καὶ ἐκ τοῦ σημειώματος, ἐν ᾧ ῥητῶς μνημονεύονται αἱ ἐνασκούμεναι ἐν τῇ τοιαύτῃ σεβασμίᾳ μονῇ εὐλαβέσταται μοναχαί. Ὥςτε ἁπλῆ σύμπτωσις εἶνε ἡ ὁμωνυμία ταύτης τῆς γυναικείας μονῆς τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει, ἐν ᾗ νῦν ἐναπόκειται ὁ κῶδιξ. Ἄρα ὁ σύζυγος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος, κατ' οὐδένα λόγον πρέπει νὰ συγχυθῇ πρὸς τὸν κτίτορα τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Παντοκράτορος Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν κτίσαντα μὲν ταύτην τῷ 1180 ὡς στρατοπεδάρχην, εἶτα δὲ γενόμενον αὐτοκράτορα κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους μέχρι τοῦ 1183. Ἀλλ' οὐδ' ἡ ὁμώνυμος μονὴ τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ἱδρυθεῖσα τῷ 1136 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Κομνηνοῦ, συμπραττούσης καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ Εἰρήνης [2]), εἶνε ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα. Λυποῦμαι δὲ μὴ δυνάμενος νὰ ὁρίσω τίς ἡ προκειμένη μονὴ καὶ ποῦ ἔκειτο ὡς καὶ τίς ἡ Ἄννα ἡ οἴκοθεν μὲν Κομνηνή, σύζυγος δὲ τοῦ πρωτοστράτορος Ῥαοὺλ Στρατηγοπούλου.

[1]) *Spyr. P. Lambros* **Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos** Τόμ. Α' σ. 94.

[2]) ***Ἀλ. Πασπάτη*** Βυζαντιναὶ μελέται σ. 309 κ. ἑ. ***Bezobrazov*** ἐν τῷ Περιο-

10

1346. — Ἄννα Παλαιολογῖνα.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1384 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῶν Ἰβήρων, περιέχοντι Ψαλτήριον μετὰ Ὠδῶν καὶ Προσευχῶν, ἀναγινώσκονται ἐν τέλει (φ. 265β) οἱ ἑξῆς στίχοι, ὧν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶνε γεγραμμένοι διὰ γραμμάτων χρυσῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐρυθροί, ἐκπεσούσης ἢ μᾶλλον μὴ συντελεσθείσης τῆς χρυσώσεως·

Ἄννα βασιλὶς ἡ Παλαιολογίνα
Δαυὶδ θεόπνουν πυκτίον βασιλέως
ἔδρασε λαμπρὸν εἰς θεοῦ μολπὴν λόγου
αὐτῆς τε σῶστρον καὶ γόνου βασιλέως.

† *Ἐτῶν χιλίων ἑξάκις περιόδῳ*
ὀκτακοσίων σὺν γε πεντηκοντάδι
καὶ τετράδι τέτευχε Δαυὶδ πυκτίδα
Ἄννα βασιλὶς ἀγλαὴν λαμπρὰν λίαν [1]).

Ἐκ τῶν στίχων τούτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς λέξεων *ἔδρασε* καὶ *τέτευχε* ἠδύνατο νὰ νομισθῇ, ὅτι αὐτὴ ἡ Ἄννα Παλαιολογῖνα ἔγραψε τὴν λαμπρῶς γεγραμμένην καὶ πολυτελῶς πεποικιλμένην βίβλον. Ἀλλ' ἀπὸ τοιαύτης πλάνης σώζει ἡμᾶς τὸ τῶν στίχων τούτων προηγούμενον ἐν φ. 264β σημείωμα τοῦ βιβλιογράφου *Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Χαρίτωνος πόνος*. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἄννα ἦτο ἁπλῶς κυρία τοῦ κατὰ παραγγελίαν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χαρίτωνος γραφέντος πολυτίμου κώδικος, ὅςτις εἶνε αὐτόχρημα βασιλικὸν χειρόγραφον.

Ἡ δὲ Ἄννα Παλαιολογῖνα, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ κῶδιξ, εἶνε ἡ χήρα Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ νεωτέρου, ὃν θανόντα τῷ 1341 διεδέχθη ὁ ἐννεάτης υἱὸς Ἰωάννης ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς καὶ

δικῷ τοῦ ῥωσικοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας 1887 Τόμ. 254 σ. 66 κ. ἑ. *Kurtz* ἐν Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Β' (1883) σ. 627 κ. ἑ.

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Β' σ. 279.

τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1346 ὁ Καντακουζηνὸς στασιάσας ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, τοῦθ' ὅπερ μόλις τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1347 κατώρθωσεν. Ἐν δὲ ταῖς πολυωδύνοις ἡμέραις, καθ' ἃς ἡ Ἄννα ἔβλεπε κινδυνεύουσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ υἱοῦ, δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς στρατιωτικὰ μέτρα πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀπειλουμένου κινδύνου, ἀλλ' ἐπεζήτησε καὶ τὴν ἐκ τῆς πίστεως στήριξιν, ἀναθεῖσα εἰς τὸν Χαρίτωνα τὴν γραφὴν τοῦ πολυτελεστάτου ἐκείνου Ψαλτηρίου. Εἰς ταῦτα δ' ἀναφέρεται πάντως ὁ στίχος *αὐτῆς τε σῶστρον καὶ γόνου βασιλέως*, ἀφ' οὗ ὁ κῶδιξ ἐγράφη κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος 1346. Ὁ διὰ τῶν στίχων

Ἐτῶν χιλίων ἑξάκις περιόδῳ
ὀκτακοσίων σύν γε πεντηκοντάδι
καὶ τετράδι

δηλούμενος ἀριθμὸς 6854 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀφαιρουμένων τῶν μέχρι τοῦ σωτῆρος ἐτῶν 5508, ἀποδίδει ἀκριβῶς τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῆς στάσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, τὸ 1346.

11

ΙΕ' αἰῶνος. — Εὐφημία Πανιδιώτου.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 28 (III A 14) κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Μυτίνης (Modena), περιέχοντι τὸν Πλοῦτον καὶ τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους, εὕρηται ἐν φ. 2β τὸ σημείωμα τόδε· ✝*Δημητρίου καὶ Εὐφημίας: τοῦ Πανιδιώτου* [1]).

Καὶ ὁ μὲν Allen δὲν λέγει τίνος αἰῶνος εἶνε ὁ κῶδιξ καὶ τὸ σημείωμα. Ὁ δὲ Puntoni σημειόνει αὐτὸν ὡς γραφέντα τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Φέρονται δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλα σημειώματα, ἐξ ὧν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ κῶδιξ περιῆλθε καὶ εἰς τὸν *ἐπιφανῆ*

[1]) *Th. Allen* Notes upon Greek Manuscripts in Italian libraries. Ἐν Λονδίνῳ. 1890 σ. 6. — *V. Puntoni* Indici dei codici Greci della Biblioteca Estense Modena ἐν Studi Italiani di filologia classica Τόμ. Δ' (1896), σ. 399.

ἄρχοντα Ἀλβέρτον Πίον καὶ εἰς τὸν Γεώργιον Βάλλαν. Τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ὁ Βάλλας εἶνε γνωστότατος Ἰταλὸς λόγιος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ἰατρός, διδάξας τὰ ἑλληνικὰ ἐν Μεδιολάνῳ, Τικίνῳ (Pavia) καὶ Βενετίᾳ. Κατὰ ταῦτα ὁ κῶδιξ οὐ μικρὸν χρόνον μετὰ τὴν γραφὴν αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ἐκείνους κτήτορας. Δύσκολον δὲ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπειτα μετέπεσεν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Δημητρίου Πανιδιώτου καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Συμβαίνει δὲ μᾶλλον τοὐναντίον. Πρότερον δῆλα δὴ ἀνῆκεν ὁ κῶδιξ εἰς τοὺς Πανιδιώτας καὶ ἐξ αὐτῶν ἔπειτα περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀλβέρτον Πίον καὶ τὸν Γεώργιον Βάλλαν. Κατὰ δὲ ταῦτα τὸ σημειούμενον ὑπὸ τοῦ Puntoni, ὅτι ἡ σημείωσις ἡ ἀναγράφουσα τοὺς Πανιδιώτας εἶνε μεταγενεστέρα (rec. man.) δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς δηλοῦν χρόνους πάνυ ἀφεστῶτας ἀπὸ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος. Καὶ τίς μὲν ὁ Δημήτριος Πανιδιώτης, οὗ σύζυγος ἡ Εὐφημία, δὲν γινώσκομεν, ἀλλὰ τὸ οἰκογενειακὸν τοῦτο ὄνομα πάντως ἔχει τὸν τύπον ἐθνικοῦ, οἷα πλεῖστα ὅσα παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις καὶ τοῖς νέοις Ἕλλησι, καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θρᾳκικοῦ πολίσματος Πανίδου [1].

12

ΙΕ' αἰῶνος.—Σμαράγδα.

Ἔγραψε τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα τὸν ὑπ' ἀρ. 35 κώδικα τῶν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ μετακομισθέντων εἰς τὴν πατριαρχικὴν βιβλιοθήκην Ἱεροσολύμων, περιέχοντα λόγους πανηγυρικοὺς εἰς ἑορτὰς καὶ ἄλλα. Τοῦ κώδικος τούτου λείπει τὸ τέλος, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πιθανῶς τὸ ὄνομα τοῦ βιβλιογράφου· ἀλλὰ τοῦτο διεσώθη, τινὸς τῶν παλαιῶν ἀναγνωστῶν τοῦ κώδικος παρεπιγράψαντος ἐν τῇ νῦν ἐσχάτῃ αὐτοῦ σελίδι τὸ σημείωμα τόδε· ✝ *Γέγραπται ἡ παροῦσα βίβλος παρά τινος θεοφιλοῦς γυναικός, ὀνομαζομένης Σμαράγδας* [2].

[1] Ἴδε περὶ τοῦ πολίσματος τούτου ***Δούκαν*** ἐκδ. Βόννης σ. 46, 10. 79, 4. Ecthesis Chronica edited by *Spyr. P. Lambros*. Ἐν Λονδίνῳ 1902 σ. 17,23.

[2] ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ' σ. 74.

13

ΙΕ΄ αἰῶνος. — Εὐφροσύνη Πηγηνή.

Τὸ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα ὑπ' ἀρ. 56 Τετραευάγγελον ἐπὶ περγαμηνῆς, γεγραμμένον τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, φέρει ἐν τέλει τὸ σημείωμα τόδε· *Εὐφροσύνη μοναχὴ τοὔνομα ἡ Πηγηνή* [1]).

Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐμῷ Καταλόγῳ τῶν ἁγιορειτικῶν χειρογράφων δὲν γίνεται μνεία τοῦ αἰῶνος ὃν ἐνδεικνύει τὸ σημείωμα τοῦτο, ἀλλά, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἐγράφη τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Φέρει δὲ ὁ κῶδιξ ἐν φ. 2α καὶ νεώτερον σημείωμα περὶ τῆς ἐν ἔτει 1399 ἁλώσεως τοῦ Ἄργους ὑπὸ τῶν Τούρκων [2]). Ἀλλὰ θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τούτου τοῦ σημειώματος, ὅτι ἐν Ἄργει ἢ ἔν τινι μονῇ περὶ τὸ Ἄργος τυχὸν διέτριβεν ἡ κεκτημένη τὸν κώδικα Εὐφροσύνη ἡ Πηγηνή. Ὁπωςδήποτε δὲ τὸ ἐπώνυμον Πηγηνὴ ἔφερε πιθανῶς ἡ Εὐφροσύνη ἀπὸ μονῆς τινος Πηγῆς, ἐν ᾗ ἐμόναζε.

14

1424-1428. — Φραγκίσκα Τόκκου.

Ἡ Φραγκῖσκα, θυγάτηρ τοῦ Φλωρεντίνου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α' Ἀτζαγιώλη, ἔγημε τῷ 1388 τὸν Κάρολον Α' Τόκκον, δοῦκα Λευκάδος καὶ Παλατῖνον κόμιτα Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (1381-1429). Ἐπειδὴ δὲ οὗτος, γενόμενος κύριος καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, αὐτεπεκαλεῖτο δεσπότης, ἀλλὰ καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἔφερε καὶ ἡ Φραγκῖσκα τὴν ἐπωνυμίαν βασιλίσσης. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν βλέπομεν αὐτὴν φέρουσαν ἐν ταῖς περισωζομέναις αὐτογράφοις αὐτῆς ὑπογραφαῖς δύο ἐπιστολῶν, μιᾶς μὲν ἐξ

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos. Τόμ. Α' σ. 79.

[2]) *Ἔτους ϡϛ,ζ* (οὕτως ἀντὶ ,ϛϡζ) *ἰνδ. ι' ἐπαρθὺν το Ἄργος ἀπὸ τοὺς ἀγαρινοὺς τους σκοίλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ.*

Ἄρτης ἀπὸ 12 Μαΐου 1424, μιᾶς δ' ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκ Λευκάδος, ἀπευθυνομένων ἀμφοτέρων εἰς Νέριον τὸν υἱὸν τοῦ Δονάτου Ἀτζαγιώλη, θεῖον δὲ τοῦ διαδεχθέντος τὸν πατέρα τῆς Φραγκίσκης νόθου υἱοῦ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α' ἐκ τῆς Ἀθηναίας Μαρίας Ῥένδη, Ἀντωνίου. Καὶ ἡ μὲν ἐξ Ἄρτης ἐπιστολὴ εἶνε γεγραμμένη ἰταλιστὶ, ἡ δ' ἐκ Λευκάδος λατινιστί· ἀλλ' ἀμφότεραι φέρουσιν ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, ἐκείνη μὲν **Η ΒΑΣΙΣΣΑ**, αὕτη δὲ *Φραγγησχα η Βασσισσα* [1]). Ἀμφότεραι δ' αἱ ὑπογραφαὶ εἶνε γεγραμμέναι διὰ κινναβάρεως, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου βασιλικῶν ἀξιώσεων τοῦ οἴκου τῶν Τόκκων.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν ὑπογραφῶν τούτων καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ Φραγκῖσκα Τόκκου δὲν ἦτο πάντως ἀδαὴς τῆς ἑλληνικῆς, ἅτε οὖσα θυγάτηρ τοῦ πρώτου ἐκ Φλωρεντίας δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ διατρίψασ' ἄγαμος μὲν ἐν Κορίνθῳ μετὰ τοῦ πατρὸς, ὄντος ἔτι καστελλάνου τῆς πόλεως, εἶτα δ' ἐν Ἀθήναις καὶ τέλος ἔγγαμος ἐν Λευκάδι, ἔπεισαν ἡμᾶς νὰ συγκατατάξωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων βιβλιογράφων. Ἀλλὰ δὲν πρέπει βεβαίως νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν χειριζομένην τὸν γραπτὸν Ἕλληνα λόγον μετὰ λογιότητος, οὔτε κἂν εὐχερῶς. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν δύο αὐτῆς ὑπογραφῶν, οἵας ἀντέγραψεν ὁ Buchon. Ἔτι δε ἰσχυροτέραν ἀπόδειξιν τοῦ ἡμετέρου ἰσχυρισμοῦ παρέχει τρίτον ἔγγραφον τῆς Φραγκίσκης παρ' ἡμῶν ἐπ' ἐσχάτων ἀνακαλυφθέν.

Εὕρηται δὲ τοῦτο ἐν τῇ συλλογῇ Cicogna τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀστικοῦ μουσείου (Museo Civico) τῆς Βενετίας ὑπὸ τὸν διπλοῦν ἀριθμὸν MMCXXXII (2835), Mazzo III. Εἶνε δὲ περγαμηνὴ ἐκδεδομένη *ἐν μηνὶ Μαΐω τὰς κη ἰνδικτιῶνος ϛ' ἐν ἔτει τῆς νῦν τρεχούσης ,ϛϡλϛ'*, ἤτοι τῷ 1428, δι' ἧς παραχωρεῖται οἶκός τις ἐν Κεφαλληνίᾳ. Καὶ ἄρχεται μὲν τὸ ἔγγραφον, ὅπερ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δύο προμνημονευθέντα εἶνε γεγραμμένον ὅλον ἑλληνιστὶ, διὰ τῶν λέξεων *Φραγγήσχα διὰ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος βασιλίσσης Ῥωμαίων*, φέρει

[1]) Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἀρχείου τῶν Ἀτζαγιωλῶν ὁ *Buchon* Nouvelles Recherches historiques. Ἐν Παρισίοις. 1843 σ. 283 ἀρ. LXIII καὶ σ. 285 ἀρ. LXVI. Ἴδε καὶ Τόμ. Α' σ. 166.

δὲ ὑπογραφὴν κεφαλαίοις γράμμασι γεγραμμένην ὄχι αὐτόχρημα ἐρυθρὰν, ἀλλὰ διὰ κιρροῦ χρώματος, ἔχουσαν ὧδε· ΦΡΑΝΓΓΗΣΧΑ λ ΧΑΡΙΤΗ ΘΕΟΥ ΒΑCΥCΑ ΡΟΜΑΙΩΝ. Τὸ ἔγγραφον δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν γραφὲν ὅλον τῇ χειρὶ τῆς δουκίσσης τῆς Λευκάδος καὶ δεσποίνης τῆς Ἠπείρου. Αὐτόγραφος εἶνε μόνον ἡ ὑπογραφή. Αὕτη δὲ δεικνύει τὴν αὐτὴν ἀτελῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς ἣν καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν δύο ὑπὸ τοῦ Buchon προεκδεδομένων λ ἐπιστολῶν. Ἀλλ' ἰδιαζούσης προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ λέξις ΒΑΣΥCΑ· σημαίνουσα ΒΑCΥ[ΛΙ]CΑ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ περὶ τῶν δύο ὑπογραφῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Buchon, ὅςτις παρανέγνω, καθ' ἃ ὑποθέτω, μὴ διακρίνας ὁμοίως γεγραμμένην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν βραχυγραφικὴν συλλαβὴν ΛΙ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ὑπογραφαῖς τῆς Φραγκίσκης. Ἡ δ' ἐξακρίβωσις τῆς ἐμῆς εἰκασίας ἔσται ἀντικείμενον δευτέρων φροντίδων, ἅτε τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγγράφου τῆς δουκίσσης γενομένης παρ' ἐμοῦ ἐν Βενετίᾳ τὸ παρελθὸν θέρος, ὅτε ἤδη εἶχον περατώσει τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐργασίας μου, καθ' ἃς ηὐτύχησα μὲν νὰ προςθέσω νέον ὑλικὸν εἰς τὸ ὑπάρχον περὶ τῶν Ἀτζαγιωλῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχον λόγον νἀντιβάλω τὰ ἤδη ὑπὸ τοῦ Buchon ἐκδεδομένα.

15

1469. — Σοφία θυγάτηρ Ῥίκου Κοντοϊωάννου.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 109 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Σιμοπέτρας, ἥτις δυςτυχῶς ἔγεινε παρανάλωμα πυρκαϊᾶς τῷ 1891, περιέχοντι μηναῖον τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου καὶ τοῦ μηνὸς Μαΐου ἀνέγνων ἐν τέλει τὸ σημείωμα τόδε· *Τέρμα εἴληφεν ἡ παροῦσα βίβλος, διὰ χειρὸς ἐμοῦ Σοφίας ἐγράφη· θυγατρός γε μὴν Ῥίκου τοῦ Κοντοϊωάννου Μαΐου ι'. πολλοῦ κόπου καὶ μόχθου. ἰνδικτιῶνος τὲ τρεχούσης τρίτης, ἑξακιςχιλιοστοῦ καὶ ἑβδομιστοῦ ἔτους ἐννακοσιοστοῦ καὶ ἑβδόμου· ὅτι δέ εἰμι ἀμαθής τε καὶ γυνὴ, οἱ τὴν*

βίβλον ταύτην ἀναγινώσκοντες ἔμοιγε σύγγνωτε διὰ τὸν Κύριον οὕνεκα τῶν ἀναριθμήτων σφαλμάτων [1]).

Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ κῶδιξ, ἐξάγεται παρὰ τὰς ἀνορθογραφίας τῆς γραψάσης ὅτι εἶνε τὸ 6977, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ σωτήριον ἔτος 1469. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀμφιβολίαν γεννᾷ ἡ μνεία τῆς ἰνδικτιῶνος *τρίτης*, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἰνδικτιῶνα ἔχομεν *ἑβδόμην*. Ἄγνωστον δὲ ποῦ ἐγράφη ὁ κῶδιξ ἀλλ' ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τοῦτο ἔγεινεν ἔν τινι τῶν χωρῶν τῶν εὑρισκομένων ὁπωςδήποτε εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Φράγκους ἢ αὐτόχρημα φραγκοκρατουμένων, ἂν ὑποτεθῇ, τοῦθ' ὅπερ λίαν πιθανόν, ὅτι τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς τῆς Σοφίας Κοντοϊωάννου Ῥῖκος εἶνε ταὐτὸ καὶ τὸ φραγκικὸν Ἐρρῖκος.

16

ΙΕ' αἰῶνος τελευτῶντος.— Χριστίνη μοναχή. Παγῶνα μοναχή.

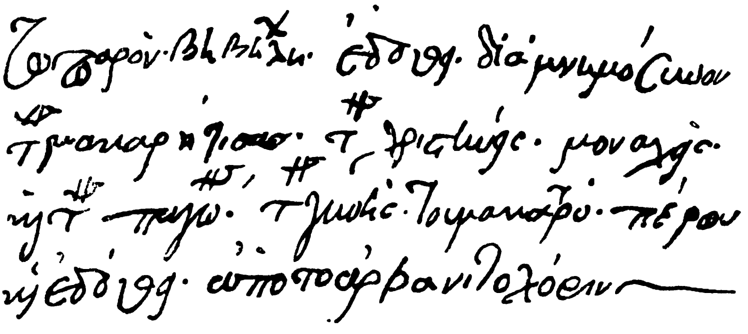
Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 201 κώδικι τῶν ἐκ τῆς λαύρας Σάββα τοῦ ἡγιασμένου μετενεχθέντων καὶ νῦν ἐν τῇ πατριαρχικῇ τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκῃ κατακειμένων κωδίκων, γεγραμμένῳ περὶ τὸν δέκατον τέτρτον αἰῶνα καὶ περιέχοντι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καί τινα ἄλλην ὕλην, εὕρηνται καὶ δεκατέσσαρα φύλλα συσταχωθέντα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου κώδικος. Εὕρηνται δ' ἐν τοῖς προςθέτοις τούτοις φύλλοις καὶ σημειώματά τινα, δεικνύοντα, ὅτι τὰ φύλλα τοὐλάχιστον ταῦτα ἀνῆκον πιθανῶς εἴς τινα Εὐβοέα. Ἔν τινι δὲ τῶν σημειωμάτων τούτων ἀναγράφεται, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνετέθη *διὰ μνημόσυνον τῆς μακαρήτισας τῆς Χριστήνεις μοναχεῖς καὶ τῆς Παγώνας τῆς γυνῆς του μακαρύτου Πέρου καὶ ἐδόθει ἀπὸ τὸ Ἀρβανιτοχόριν* [2]).

Καὶ ποῦ μὲν ἔκειτο τὸ Ἀρβανιτοχώριον τὸ μνημονευόμενον ἐν τούτῳ τῷ σημειώματι δὲν γινώσκομεν. Αἱ δὲ δύο γυναῖκες, ὧν

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Α' σ. 124-125.

[2]) *Αθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως* Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Β' σ. 308 ἔνθα τὸ σημείωμα δὲν εἶνε ἀντιγεγραμμένον ἀκριβῶς.

γίνεται μνεία ἐνταῦθα, ἦσαν πιθανῶς αἱ πρὸ τῆς ἀναθέσεως τοῦ κώδικος κάτοχοι αὐτοῦ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἀντὶ τοῦ παρὰ 'Αθ. Παπαδοπούλῳ τῷ Κεραμεῖ *γονῆς* ὁ κῶδιξ ἔχει *γυνῆς* (γυναικὸς), καὶ κατὰ ταῦτα ἡ Παγῶνα ἦτο σύζυγος καὶ οὐχὶ θυγάτηρ τοῦ Πέρου. 'Αποδεικνύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἐνταῦθα πανομοιοτύπου, ὅπερ μοι ἀπέστειλε κατ' αἴτησίν μου προ-

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ

θύμως ὁ φίλος βιβλιοφύλαξ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις βιβλιοθήκης ἀρχιδιάκονος κ. Κλεόπας Κοικυλίδης.

17

1497. — Νάρχατους.

'Εκέκτητο τὸ ὑπ' ἀρ. 57 Εὐχολόγιον τῶν ἐκ τῆς λαύρας Σάββα τοῦ ἡγιασμένου μετενεχθέντων καὶ νῦν ἐν τῇ πατριαρχικῇ τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκῃ κατακειμένων κωδίκων, ὅπερ εἶνε γεγραμμένον ἐπὶ χάρτου, ἀκμάζοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. 'Εν φ. 128^{β} γέγραπται τὸ σημείωμα τόδε· + *Μνήσθητι Κύριε καὶ συγχώρησον τὴν ψυχὴν τῆς δούλης σου Νάρχατους. ὅστις ἐδωρήσατο τὸ παρὸν βιβλίον ἐμοὶ Σταυρενῷ ἱερεῖ ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρίας καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς, μηνὶ αὐγούστῳ ιβ', ἐπὶ ἔτους ,ζε' ἰνδικτιῶνος ιε'* (=1497)[1].

[1]) ***'Αθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Β' σ. 103.

10

1346. — Ἄννα Παλαιολογῖνα.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1384 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τῶν Ἰβήρων, περιέχοντι Ψαλτήριον μετὰ Ὠδῶν καὶ Προςευχῶν, ἀναγινώσκονται ἐν τέλει (φ. 265β) οἱ ἑξῆς στίχοι, ὧν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶνε γεγραμμένοι διὰ γραμμάτων χρυσῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἐρυθροί, ἐκπεσούσης ἢ μᾶλλον μὴ συντελεσθείσης τῆς χρυσώσεως·

Ἄννα βασιλὶς ἡ Παλαιολογίνα
Δαυὶδ θεόπνουν πυκτίον βασιλέως
ἔδρασε λαμπρὸν εἰς θεοῦ μολπὴν λόγου
αὐτῆς τε σῶστρον καὶ γόνου βασιλέως.

† *Ἐτῶν χιλίων ἑξάκις περιόδῳ*
ὀκτακοσίων σύν γε πεντηκοντάδι
καὶ τετράδι τέτευχε Δαυὶδ πυκτίδα
Ἄννα βασιλὶς ἀγλαὴν λαμπρὰν λίαν [1]).

Ἐκ τῶν στίχων τούτων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς λέξεων *ἔδρασε* καὶ *τέτευχε* ἠδύνατο νὰ νομισθῇ, ὅτι αὐτὴ ἡ Ἄννα Παλαιολογῖνα ἔγραψε τὴν λαμπρῶς γεγραμμένην καὶ πολυτελῶς πεποικιλμένην βίβλον. Ἀλλ' ἀπὸ τοιαύτης πλάνης σώζει ἡμᾶς τὸ τῶν στίχων τούτων προηγούμενον ἐν φ. 264β σημείωμα τοῦ βιβλιογράφου *Θεοῦ τὸ δῶρον καὶ Χαρίτωνος πόνος*. Κατὰ ταῦτα ἡ Ἄννα ἦτο ἁπλῶς κυρία τοῦ κατὰ παραγγελίαν αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Χαρίτωνος γραφέντος πολυτίμου κώδικος, ὅςτις εἶνε αὐτόχρημα βασιλικὸν χειρόγραφον.

Ἡ δὲ Ἄννα Παλαιολογῖνα, εἰς ἣν ἀνῆκεν ὁ κῶδιξ, εἶνε ἡ χήρα Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου τοῦ νεωτέρου, ὃν θανόντα τῷ 1341 διεδέχθη ὁ ἐννεάτης υἱὸς Ἰωάννης ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῆς μητρὸς καὶ

δικῷ τοῦ ῥωσικοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας 1887 Τόμ. 254 σ. 66 κ. ἑ. *Kurtz* ἐν Byzantinische Zeitschrift Τόμ. Β' (1883) σ. 627 κ. ἑ.

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Β' σ. 279.

τοῦ μεγάλου δομεστίκου Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Ἀλλ' ἐν ἔτει 1346 ὁ Καντακουζηνὸς στασιάσας ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὸν θρόνον, τοῦθ' ὅπερ μόλις τὸν Φεβρουάριον τοῦ ἐπομένου ἔτους 1347 κατώρθωσεν. Ἐν δὲ ταῖς πολυωδύνοις ἡμέραις, καθ' ἃς ἡ Ἄννα ἔβλεπε κινδυνεύουσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ υἱοῦ, δὲν περιωρίσθη μόνον εἰς στρατιωτικὰ μέτρα πρὸς ἄμυναν ἀπὸ τοῦ ἐκ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀπειλουμένου κινδύνου, ἀλλ' ἐπεζήτησε καὶ τὴν ἐκ τῆς πίστεως στήριξιν, ἀναθεῖσα εἰς τὸν Χαρίτωνα τὴν γραφὴν τοῦ πολυτελεστάτου ἐκείνου Ψαλτηρίου. Εἰς ταῦτα δ' ἀναφέρεται πάντως ὁ στίχος *αὐτῆς τε σῶστρον καὶ γόνου βασιλέως*, ἀφ' οὗ ὁ κῶδιξ ἐγράφη κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος 1346. Ὁ διὰ τῶν στίχων

Ἐτῶν χιλίων ἑξάκις περιόδῳ
ὀκτακοσίων σύν γε πεντηκοντάδι
καὶ τετράδι

δηλούμενος ἀριθμὸς 6854 ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἀφαιρουμένων τῶν μέχρι τοῦ σωτῆρος ἐτῶν 5508, ἀποδίδει ἀκριβῶς τὸ ἔτος ἐκεῖνο τῆς στάσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, τὸ 1346.

11

ΙΕ΄ αἰῶνος. — Εὐφημία Πανιδιώτου.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 28 (III A 14) κώδικι τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Μυτίνης (Modena), περιέχοντι τὸν Πλοῦτον καὶ τὰς Νεφέλας τοῦ Ἀριστοφάνους, εὕρηται ἐν φ. 2β τὸ σημείωμα τόδε·
✝*Δημητρίου καὶ Εὐφημίας: τοῦ Πανιδιώτου* [1]).

Καὶ ὁ μὲν Allen δὲν λέγει τίνος αἰῶνος εἶνε ὁ κῶδιξ καὶ τὸ σημείωμα. Ο δὲ Puntoni σημειόνει αὐτὸν ὡς γραφέντα τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Φέρονται δ' ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἄλλα σημειώματα, ἐξ ὧν γίνεται δῆλον, ὅτι ὁ κῶδιξ περιῆλθε καὶ εἰς τὸν *ἐπιφανῆ*

[1]) *Th. Allen* Notes upon Greek Manuscripts in Italian libraries. Ἐν Λονδίνῳ. 1890 σ. 6. — *V. Puntoni* Indici dei codici Greci della Biblioteca Estense Modena ἐν Studi Italiani di filologia classica Τόμ. Δ΄ (1896) σ. 399.

ἄρχοντα Ἀλβέρτον Πίον καὶ εἰς τὸν Γεώργιον Βάλλαν. Τῶν δύο τούτων ἀνδρῶν ὁ Βάλλας εἶνε γνωστότατος Ἰταλὸς λόγιος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος καὶ ἰατρός, διδάξας τὰ ἑλληνικὰ ἐν Μεδιολάνῳ, Τικίνῳ (Pavia) καὶ Βενετίᾳ. Κατὰ ταῦτα ὁ κῶδιξ οὐ μικρὸν χρόνον μετὰ τὴν γραφὴν αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ἐκείνους κτήτορας. Δύσκολον δὲ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐξ αὐτῶν ἔπειτα μετέπεσεν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Δημητρίου Πανιδιώτου καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Συμβαίνει δὲ μᾶλλον τοὐναντίον. Πρότερον δῆλα δὴ ἀνῆκεν ὁ κῶδιξ εἰς τοὺς Πανιδιώτας καὶ ἐξ αὐτῶν ἔπειτα περιῆλθεν εἰς τὸν Ἀλβέρτον Πίον καὶ τὸν Γεώργιον Βάλλαν. Κατὰ δὲ ταῦτα τὸ σημειούμενον ὑπὸ τοῦ Puntoni, ὅτι ἡ σημείωσις ἡ ἀναγράφουσα τοὺς Πανιδιώτας εἶνε μεταγενεστέρα (rec. man.) δὲν πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ ὡς δηλοῦν χρόνους πάνυ ἀφεστῶτας ἀπὸ τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος. Καὶ τίς μὲν ὁ Δημήτριος Πανιδιώτης, οὗ σύζυγος ἡ Εὐφημία, δὲν γινώσκομεν, ἀλλὰ τὸ οἰκογενειακὸν τοῦτο ὄνομα πάντως ἔχει τὸν τύπον ἐθνικοῦ, οἷα πλεῖστα ὅσα παρὰ τοῖς Βυζαντίνοις καὶ τοῖς νέοις Ἕλλησι, καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ θρᾳκικοῦ πολίσματος Πανίδου [1]).

12

ΙΕ′ αἰῶνος.—Σμαράγδα.

Ἔγραψε τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα τὸν ὑπ' ἀρ. 35 κώδικα τῶν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ μετακομισθέντων εἰς τὴν πατριαρχικὴν βιβλιοθήκην Ἱεροσολύμων, περιέχοντα λόγους πανηγυρικοὺς εἰς ἑορτὰς καὶ ἄλλα. Τοῦ κώδικος τούτου λείπει τὸ τέλος, ἐν ᾧ ὑπῆρχε πιθανῶς τὸ ὄνομα τοῦ βιβλιογράφου· ἀλλὰ τοῦτο διεσώθη, τινὸς τῶν παλαιῶν ἀναγνωστῶν τοῦ κώδικος παρεπιγράψαντος ἐν τῇ νῦν ἐσχάτῃ αὐτοῦ σελίδι τὸ σημείωμα τόδε· ✝ *Γέγραπται ἡ παροῦσα βίβλος παρά τινος θεόφιλοῦς γυναικός, ὀνομαζομένης Σμαράγδας* [2]).

[1]) Ἴδε περὶ τοῦ πολίσματος τούτου ***Δούκαν*** ἔκδ. Βόννης σ. 46, 10. 79, 4. Ecthesis Chronica edited by *Spyr. P. Lambros*. Ἐν Λονδίνῳ 1902 σ. 17,23.

[2]) ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ′ σ. 74.

13

ΙΕ′ αἰῶνος. — Εὐφροσύνη Πηγηνή.

Τὸ ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος μονῇ τοῦ Σταυρονικήτα ὑπ' ἀρ. 56 Τετραευάγγελον ἐπὶ περγαμηνῆς, γεγραμμένον τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα, φέρει ἐν τέλει τὸ σημείωμα τόδε· *Εὐφροσύνη μοναχὴ τοὔνομα ἡ Πηγηνή* [1]).

Καὶ ἐν μὲν τῷ ἐμῷ Καταλόγῳ τῶν ἁγιορειτικῶν χειρογράφων δὲν γίνεται μνεία τοῦ αἰῶνος ὃν ἐνδεικνύει τὸ σημείωμα τοῦτο, ἀλλά, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἐγράφη τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα. Φέρει δὲ ὁ κῶδιξ ἐν φ. 2α καὶ νεώτερον σημείωμα περὶ τῆς ἐν ἔτει 1399 ἁλώσεως τοῦ Ἄργους ὑπὸ τῶν Τούρκων [2]). Ἀλλὰ θὰ ἦτο τολμηρὸν νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τούτου τοῦ σημειώματος, ὅτι ἐν Ἄργει ἢ ἔν τινι μονῇ περὶ τὸ Ἄργος τυχὸν διέτριβεν ἡ κεκτημένη τὸν κώδικα Εὐφροσύνη ἡ Πηγηνή. Ὁπωσδήποτε δὲ τὸ ἐπώνυμον Πηγηνὴ ἔφερε πιθανῶς ἡ Εὐφροσύνη ἀπὸ μονῆς τινος Πηγῆς, ἐν ᾗ ἐμόναζε.

14

1424 - 1428. — Φραγκῖσκα Τόκκου.

Ἡ Φραγκῖσκα, θυγάτηρ τοῦ Φλωρεντίνου δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α′ Ἀτζαγιώλη, ἔγημε τῷ 1388 τὸν Κάρολον Α′ Τόκκον, δοῦκα Λευκάδος καὶ Παλατῖνον κόμιτα Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου (1381 - 1429). Ἐπειδὴ δὲ οὗτος, γενόμενος κύριος καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, αὐτεπεκαλεῖτο δεσπότης, ἀλλὰ καὶ βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἔφερε καὶ ἡ Φραγκῖσκα τὴν ἐπωνυμίαν βασιλίσσης. Ταύτην δὲ τὴν ἐπωνυμίαν βλέπομεν αὐτὴν φέρουσαν ἐν ταῖς περισωζομέναις αὐτογράφοις αὐτῆς ὑπογραφαῖς δύο ἐπιστολῶν, μιᾶς μὲν ἐξ

[1]) *Spyr. P. Lambros* **Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos.** Τόμ. Α′ σ. 79.

[2]) *Ἔτους* ϡϛ͵ζ (οὕτως ἀντὶ ͵ϛϡζ) *ἰνδ. ι′ ἐπαρθύν το Ἄργος ἀπὸ τοὺς ἀγαρινοὺς τους σκοίλους τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Χριστοῦ.*

Ἄρτης ἀπὸ 12 Μαΐου 1424, μιᾶς δ' ἀπὸ 7 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐκ Λευκάδος, ἀπευθυνομένων ἀμφοτέρων εἰς Νέριον τὸν υἱὸν τοῦ Δονάτου Ἀτζαγιώλη, θεῖον δὲ τοῦ διαδεχθέντος τὸν πατέρα τῆς Φραγκίσκης νόθου υἱοῦ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Νερίου Α' ἐκ τῆς Ἀθηναίας Μαρίας Ῥένδη, Ἀντωνίου. Καὶ ἡ μὲν ἐξ Ἄρτης ἐπιστολὴ εἶνε γεγραμμένη ἰταλιστὶ, ἡ δ' ἐκ Λευκάδος λατινιστί· ἀλλ' ἀμφότεραι φέρουσιν ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς, ἐκείνη μὲν **Η ΒΑΣΙΣΣΑ**, αὕτη δὲ *Φραγγησχα η Βασσισσα* [1]. Ἀμφότεραι δ' αἱ ὑπογραφαὶ εἶνε γεγραμμέναι διὰ κινναβάρεως, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ τῶν Βυζαντίνων αὐτοκρατόρων ἕνεκα τῶν μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου βασιλικῶν ἀξιώσεων τοῦ οἴκου τῶν Τόκκων.

Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν ὑπογραφῶν τούτων καὶ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ Φραγκῖσκα Τόκκου δὲν ἦτο πάντως ἀδαὴς τῆς ἑλληνικῆς, ἅτε οὖσα θυγάτηρ τοῦ πρώτου ἐκ Φλωρεντίας δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ διατρίψασ' ἄγαμος μὲν ἐν Κορίνθῳ μετὰ τοῦ πατρὸς, ὄντος ἔτι καστελλάνου τῆς πόλεως, εἶτα δ' ἐν Ἀθήναις καὶ τέλος ἔγγαμος ἐν Λευκάδι, ἔπεισαν ἡμᾶς νὰ συγκατατάξωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα μεταξὺ τῶν Ἑλληνίδων βιβλιογράφων. Ἀλλὰ δὲν πρέπει βεβαίως νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν χειριζομένην τὸν γραπτὸν Ἕλληνα λόγον μετὰ λογιότητος, οὔτε κἂν εὐχερῶς. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν δύο αὐτῆς ὑπογραφῶν, οἵας ἀντέγραψεν ὁ Buchon. Ἔτι δε ἰσχυροτέραν ἀπόδειξιν τοῦ ἡμετέρου ἰσχυρισμοῦ παρέχει τρίτον ἔγγραφον τῆς Φραγκίσκης παρ' ἡμῶν ἐπ' ἐσχάτων ἀνακαλυφθέν.

Εὕρηται δὲ τοῦτο ἐν τῇ συλλογῇ Cicogna τοῦ ἀρχείου τοῦ Ἀστικοῦ μουσείου (Museo Civico) τῆς Βενετίας ὑπὸ τὸν διπλοῦν ἀριθμὸν MMCXXXII (2835), Mazzo III. Εἶνε δὲ περγαμηνὴ ἐκδεδομένη *ἐν μηνὶ Μαΐω τὰς κη ἰνδικτιῶνος ϛ' ἐν ἔτει τῆς νῦν τρεχούσης ,ϛϡλϛ'*, ἤτοι τῷ 1428, δι' ἧς παραχωρεῖται οἶκός τις ἐν Κεφαλληνίᾳ. Καὶ ἄρχεται μὲν τὸ ἔγγραφον, ὅπερ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δύο προμνημονευθέντα εἶνε γεγραμμένον ὅλον ἑλληνιστὶ, διὰ τῶν λέξεων *Φραγγήσχα διὰ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος βασιλίσσης Ῥωμαίων*, φέρει

[1]) Τὰς ἐπιστολὰς ταύτας ἐξέδωκεν ἐκ τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἀρχείου τῶν Ἀτζαγιωλῶν ὁ *Buchon* Nouvelles Recherches historiques. Ἐν Παρισίοις. 1843 σ. 283 ἀρ. LXIII καὶ σ. 285 ἀρ. LXVI. Ἴδε καὶ Τόμ. Α' σ. 166.

δὲ ὑπογραφὴν κεφαλαίοις γράμμασι γεγραμμένην ὄχι αὐτόχρημα ἐρυθρὰν, ἀλλὰ διὰ κιρροῦ χρώματος, ἔχουσαν ὧδε· ΦΡΑΝΓΓΗΣΧΑ
λ
ΧΑΡΙΤΗ ΘΕΟΥ ΒΑCΥCΑ ΡΟΜΑΙΩΝ. Τὸ ἔγγραφον δὲν πρέπει νὰ φαντασθῶμεν γραφὲν ὅλον τῇ χειρὶ τῆς δουκίσσης τῆς Λευκάδος καὶ δεσποίνης τῆς Ἠπείρου. Αὐτόγραφος εἶνε μόνον ἡ ὑπογραφή. Αὕτη δὲ δεικνύει τὴν αὐτὴν ἀτελῆ γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς ἣν καὶ αἱ ὑπογραφαὶ τῶν δύο ὑπὸ τοῦ Buchon προεκδεδομένων
λ
ἐπιστολῶν. Ἀλλ' ἰδιαζούσης προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ λέξις ΒΑΣΥCΑ· σημαίνουσα ΒΑCΥ[ΛΙ]CΑ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν καὶ περὶ τῶν δύο ὑπογραφῶν τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Buchon, ὅςτις παρανέγνω, καθ' ἃ ὑποθέτω, μὴ διακρίνας ὁμοίως γεγραμμένην κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν βραχυγραφικὴν συλλαβὴν ΛΙ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ὑπογραφαῖς τῆς Φραγκίσκης. Ἡ δ' ἐξακρίβωσις τῆς ἐμῆς εἰκασίας ἔσται ἀντικείμενον δευτέρων φροντίδων, ἅτε τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἐγγράφου τῆς δουκίσσης γενομένης παρ' ἐμοῦ ἐν Βενετίᾳ τὸ παρελθὸν θέρος, ὅτε ἤδη εἶχον περατώσει τὰς ἐν Φλωρεντίᾳ ἐργασίας μου, καθ' ἃς ηὐτύχησα μὲν νὰ προςθέσω νέον ὑλικὸν εἰς τὸ ὑπάρχον περὶ τῶν Ἀτζαγιωλῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχον λόγον νἀντιβάλω τὰ ἤδη ὑπὸ τοῦ Buchon ἐκδεδομένα.

15

1469. — Σοφία θυγάτηρ Ῥίκου Κοντοϊωάννου.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 109 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει βιβλιοθήκης τῆς μονῆς Σιμοπέτρας, ἥτις δυςτυχῶς ἔγεινε παρανάλωμα πυρκαϊᾶς τῷ 1891, περιέχοντι μηναῖον τοῦ τέλους τοῦ Ἀπριλίου καὶ τοῦ μηνὸς Μαΐου ἀνέγνων ἐν τέλει τὸ σημείωμα τόδε· *Τέρμα εἴληφεν ἡ παροῦσα βίβλος, διὰ χειρὸς ἐμοῦ Σοφίας ἐγράφη· θυγατρός γε μὴν Ῥίκου τοῦ Κοντοϊωάννου Μαΐου ι'. πολλοῦ κόπου καὶ μόχθου. ἰνδικτιῶνος τὲ τρεχούσης τρίτης, ἑξακιςχιλιοστοῦ καὶ ἑβδομιστοῦ ἔτους ἐννακοσιοστοῦ καὶ ἑβδόμου· ὅτι δέ εἰμι ἀμαθής τε καὶ γυνή, οἱ τὴν*

βίβλον ταύτην ἀναγινώσκοντες ἔμοιγε σύγγνωτε διὰ τὸν Κύριον οὕνεκα τῶν ἀναριθμήτων σφαλμάτων [1]).

Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος, καθ' ὃ ἐγράφη ὁ κῶδιξ, ἐξάγεται παρὰ τὰς ἀνορθογραφίας τῆς γραψάσης ὅτι εἶνε τὸ 6977, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ σωτήριον ἔτος 1469. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀμφιβολίαν γεννᾷ ἡ μνεία τῆς ἰνδικτιῶνος *τρίτης*, ἐν ᾧ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἰνδικτιῶνα ἔχομεν *ἑβδόμην*. Ἄγνωστον δὲ ποῦ ἐγράφη ὁ κῶδιξ ἀλλ' ἴσως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι τοῦτο ἔγεινεν ἔν τινι τῶν χωρῶν τῶν εὑρισκομένων ὁπωςδήποτε εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τοὺς Φράγκους ἢ αὐτόχρημα φραγκοκρατουμένων, ἂν ὑποτεθῇ, τοῦθ' ὅπερ λίαν πιθανὸν, ὅτι τὸ βαπτιστικὸν ὄνομα τοῦ πατρὸς τῆς Σοφίας Κοντοϊωάννου Ῥῖκος εἶνε ταὐτὸ καὶ τὸ φραγκικὸν Ἐρρῖκος.

16

ΙΕ' αἰῶνος τελευτῶντος. — Χριστίνη μοναχή. Παγῶνα μοναχή.

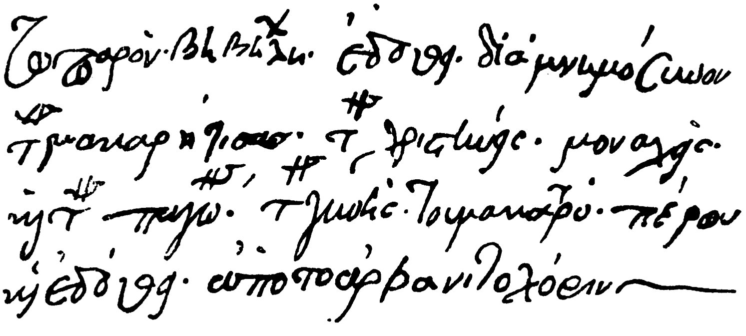
Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 201 κώδικι τῶν ἐκ τῆς λαύρας Σάββα τοῦ ἡγιασμένου μετενεχθέντων καὶ νῦν ἐν τῇ πατριαρχικῇ τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκῃ κατακειμένων κωδίκων, γεγραμμένῳ περὶ τὸν δέκατον τέτρτον αἰῶνα καὶ περιέχοντι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια καί τινα ἄλλην ὕλην, εὕρηνται καὶ δεκατέσσαρα φύλλα συσταχωθέντα μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐκείνου κώδικος. Εὕρηνται δ' ἐν τοῖς προςθέτοις τούτοις φύλλοις καὶ σημειώματά τινα, δεικνύοντα, ὅτι τὰ φύλλα τοὐλάχιστον ταῦτα ἀνῆκον πιθανῶς εἴς τινα Εὐβοέα. Ἔν τινι δὲ τῶν σημειωμάτων τούτων ἀναγράφεται, ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἀνετέθη *διὰ μνημόσυνον τῆς μακαρήτισας τῆς Χριστήνεις μοναχεῖς καὶ τῆς Παγώνας τῆς γυνῆς του μακαρύτου Πέρου καὶ ἐδόθει ἀπὸ τὸ Ἀρβανιτοχόριν* [2]).

Καὶ ποῦ μὲν ἔκειτο τὸ Ἀρβανιτοχώριον τὸ μνημονευόμενον ἐν τούτῳ τῷ σημειώματι δὲν γινώσκομεν. Αἱ δὲ δύο γυναῖκες, ὧν

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Α' σ. 124-125.

[2]) ***Αθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Β' σ. 308 ἔνθα τὸ σημείωμα δὲν εἶνε ἀντιγεγραμμένον ἀκριβῶς.

γίνεται μνεία ἐνταῦθα, ἦσαν πιθανῶς αἱ πρὸ τῆς ἀναθέσεως τοῦ κώδικος κάτοχοι αὐτοῦ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἀντὶ τοῦ παρὰ 'Αθ. Παπαδοπούλῳ τῷ Κεραμεῖ *γονῆς* ὁ κῶδιξ ἔχει *γυνῆς* (γυναικὸς), καὶ κατὰ ταῦτα ἡ Παγῶνα ἦτο σύζυγος καὶ οὐχὶ θυγάτηρ τοῦ Πέρου. 'Αποδεικνύεται δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ παρατιθεμένου ἐνταῦθα πανομοιοτύπου, ὅπερ μοι ἀπέστειλε κατ' αἴτησίν μου προ-

ΠΑΝΟΜΟΙΟΤΥΠΟΝ ΤΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΙΤΙΚΟΥ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΟΣ

θύμως ὁ φίλος βιβλιοφύλαξ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις βιβλιοθήκης ἀρχιδιάκονος κ. Κλεόπας Κοικυλίδης.

17

1497. — Νάρχατους.

'Εκέκτητο τὸ ὑπ' ἀρ. 57 Εὐχολόγιον τῶν ἐκ τῆς λαύρας Σάββα τοῦ ἡγιασμένου μετενεχθέντων καὶ νῦν ἐν τῇ πατριαρχικῇ τῶν Ἱεροσολύμων βιβλιοθήκῃ κατακειμένων κωδίκων, ὅπερ εἶνε γεγραμμένον ἐπὶ χάρτου, ἀκμάζοντος τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. 'Εν φ. 128^{β} γέγραπται τὸ σημείωμα τόδε· + *Μνήσθητι Κύριε καὶ συγχώρησον τὴν ψυχὴν τῆς δούλης σου Νάρχατους. ὅστις ἐδωρήσατο τὸ παρὸν βιβλίον ἐμοὶ Σταυρενῷ ἱερεῖ ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρίας καὶ ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς, μηνὶ αὐγούστῳ ιβ', ἐπὶ ἔτους ,ζε' ἰνδικτιῶνος ιε'* (=1497) [1].

[1]) ***'Αθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Β' σ. 103.

Ἡ δὲ Νάρχατους αὔτη, θεωρῶ περιττὸν νὰ πλάσω ὀνομαστικὴν Νάρχατω ὡς εἰ τὸ ὄνομα ἦτο ἑλληνικόν, καθ' ἃ ποιεῖ ὁ 'Αθ. Παπαδόπουλος Κεραμεὺς [1]), ἦτο πάντως ἀραβόφωνος Ἑλληνὶς ἢ ἑλληνόφωνος ἐξ 'Αράβων γυνή.

18

ΙϚ' αἰῶνος. — Θέκλα γαμετὴ Λουπούλου.

Ὑπῆρξε κυρία τοῦ ὑπ' ἀρ. 65 κώδικος τῆς πατριαρχικῆς βιβλιοθήκης Ἱεροσολύμων, γεγραμμένου περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος καὶ περιέχοντος τὸ Χρονικὸν Κωνσταντίνου Μανασσῆ, 'Ιωάννου Δαμασκηνοῦ κεφάλαια περὶ αἱρέσεων, Νικηφόρου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως χρονογραφικόν, Φωτίου συναγωγὰς καὶ ἀποδείξεις καί τινα ἄλλα.

'Εν φ. 88 τοῦ κώδικος εὕρηται ἀνορθόγραφος σημείωσις τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος ἔχουσα ὧδε· *Τὸ παρὸν βιβλίον μοῦ τὸ ἔδοσεν ἡ Θέκλα τοῦ μακαρίτου Λουπούλου ἡ γαμετὴ διὰ συνδρομὴν καὶ κόπον πολὺν κἀμοῦ Γαβριὴλ ἱερομονάχου ῥακενδύτου* [2]).

19

1531. — Μαρία Κρουσαποῦλα.

Ἔγραψε τὸ Ὡρολόγιον τοῦ Θηκαρᾶ τὸ ἀποκείμενον ἐν τῇ Σιναϊτικῇ βιβλιοθήκῃ.

'Εν τέλει τοῦ κώδικος ἀναγινώσκονται τάδε· *'Ετελειώθη τὸ παρὸν βιβλίον κατὰ μῆνα Σεπτεμβρίο κ̄ εἰς ͵αφλα γραφὲν χειρὶ Μαρίας τῆς Κρουσαπούλας* [3]).

[1]) *'Αθ.* ***Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη Τόμ. Β' ἐν τῷ Πίναχι τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ κτητόρων σ. 790.

[2]) *'Αθ.* ***Παπαδουπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Α' σ. 148.

[3]) *Gardthausen* **Catalogus codicum Graecorum Sinaiticorum** σ. 200 ἀρ. 940.

20

1535. — Ξένη Κυπρία μοναχή.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 9 κώδικι τῶν ἐκ τῆς μονῆς τοῦ Σταυροῦ εἰς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικὴν βιβλιοθήκην μετακομισθέντων, περιέχοντι Εὐαγγέλιον γεγραμμένον τῷ 1535, εὕρηται σημείωμα ἔχον ὧδε· *Μνήσθητι, Κύριε, τῆς δούλης σου Ξένης (μον)αχ(ῆς) τῆς Κυπριότησσας, τῆς πόθω κτισαμένης τὴν ἁγίαν βίβλον ταύτην· ἐγράφει δὲ χειρὶ Ἀμβροσίω ἱερο(μον)άχ(ου) τάχα καὶ ἀνάξιος ποιμὴν τῆς μονῆς τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῶν Ἀνδρείων ἐν πόλει Λευκουσία· καὶ εἴτις βουληθῇ συλῆσαι τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον τοῦτον ἀποῦ τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ, νὰ ἔχει ἀντίδικον τὸν δεσπότην ἐν ἡμέρα κρίσεως· ἐχρονίας τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας ͵αφλε Χ(ριστο)ῦ Μνήσθητί μου, Κύριε, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου. Τέλος* [1]).

21

1542. — Λασκαρῖνα ἀρχόντισσα.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 3 κώδικι τῆς ἐν Θεράπναις τῆς Λακεδαίμονος μονῆς τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα, περιέχοντι τὴν Καινὴν διαθήκην πλὴν τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ γεγραμμένῳ τῷ 1432 ὑπό τινος Σωφρονίου, γέγραπται ἐν φ. 168β· *Τὸ παρῶν τετραβάγγελον ἀφειἐρόθη εἰς τὸν ναὸν τῆς ὑπεραγίας δεσπήνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς ἐπονομαζομενη τῶν οὐρανὸν διὰ ἐξούδου της τιμιωτατης ἀρχόντισσας τῆς Λασκαρίνης... ͵αφμβ'* [2]).

Καὶ τίς μὲν ἡ κυρία τοῦ κώδικος ἀρχόντισσα Λασκαρῖνα ἡ ἀφιερώσασα τὸν κώδικ' ἀγνοοῦμεν, ἀλλ' ἡ ἀφιέρωσις ἦτο ἀξία λόγου, ἅτε τοῦ κώδικος ὄντος περικόσμου καὶ φέροντος περικάλυμμα ἐξ ὁλοσηρικοῦ, ἔχοντος δέ ποτε καὶ ἀργυρᾶ μετάλλια.

[1]) ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ' σ. 32.

[2]) Ἴδε τὸν ὑπ' ὄψιν μου χειρόγραφον κατάλογον τῶν κωδίκων τῆς μονῆς, ὅςτις, συνταχθεὶς ὑπὸ Νίκου Βέη, ἐκδοθήσεται προςεχῶς ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τοῦ Παρνασσοῦ (Ἔτ. 8, 1904). Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ ὁ κῶδιξ φέρει τὸν νέον ἀριθμὸν 5.

22

ΙΖ΄ αἰῶνος. — Χρηστίνη μοναχή.

Ἐν τῷ ὑπ. ἀρ. 353 κώδικι τῆς ἐν τῷ Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος (Ῥωσικοῦ), περιέχοντι τὰς τρεῖς Λειτουργίας, ὧν προηγεῖται ἡ Ἀκολουθία τῆς προςκομιδῆς ἀκέφαλος, εὕρηται ἐν τέλει ταύτης, φ. 7β, γράμμασιν ἐρυθροῖς τὸ σημείωμα τόδε· *Μνήσθητι κἀμοῦ Γρηγορίου μοναχοῦ καὶ Χρηστίνης μοναχῆς·.· Κομνηνοῦ* [1]).

Οἱ ἐν τῷ σημειώματι τούτῳ ἀναγραφόμενοι Γρηγόριος μοναχὸς καὶ Χρηστίνη μοναχὴ δὲν εἶνε βέβαιον, ἂν εἶνε βιβλιογράφοι τοῦ κώδικος. Ἴσως ἀναφέρεται μᾶλλον τὸ σημείωμα εἰς κτήτορας τοῦ κώδικος ἢ εἰς μνημονευομένους ἐπ' ἐκκλησίας, καθ' ἃ δύναται νὰ εἰκασθῇ ἐκ τοῦ προςτεθειμένου ἐν τέλει ἑτέρου ὀνόματος *Κομνηνοῦ*.

23

ΙΖ΄ αἰῶνος. — Ἐλισάβετ δόμνα Μολδοβλαχίας.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 70 Τετραευαγγέλῳ τῆς ἐν Ἁγίῳ Ὄρει μονῆς Κουτλουμουσίου, γεγραμμένῳ ἐπὶ περγαμηνῆς τὸν δωδέκατον αἰῶνα, ἐγράφησαν τῷ 1605 τάδε· *Ετους ͵ζριγ΄ ε μηνῆ Ἰουνίω ἐτούτο τὼ τετραβάνγγελον ἦνε της μονης του Σωτῆρος τοῦ ἐπειλεγομένου Κουτλουμούσι καὶ το ἐκόσμησεν ἡ πολῃχρονεμένη ἡ τόμνα Ἐλησάβετ τοῦ Πολῃχρονη Μανουὴλ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθεντος πάσης Μολδοβλαχίας κήρου Ἰωάννου Ἰερεμία βοεβόνδα διὰ συνδρομὴν καὶ κόπου του ὁσιωτά εν ηερομονάχοις κήρου Παϊσίου· ἐπήεσεν δε καὶ ποτήρηὸν ἕνα να λητουργούσιν ἡ ἱερῆς καὶ σταυρους δίο ὅλα ἀσιμένηα καὶ μαλαματομένα καὶ το απαργηᾶζη εἰς του Κηρήτζη Γηα-*

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Β΄ σ. 365.

νάκη τα χέρηα να το στήλη εις το μοναστηριον το προηρημένον του Κουτλουμουσίου ͵αχε' [1]).

Ὁ κῶδιξ κοσμεῖται ὑπὸ τῶν εἰκόνων τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν καὶ μιᾶς πέμπτης νῦν ὅλως ἐφθαρμένης, πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὑπὸ ἐπιτίτλων κοσμημάτων. Ἀλλ' αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ποικίλματα ταῦτα ὑπῆρχον ἀνέκαθεν, δὲν ἀναφέρεται δ' εἰς ταῦτα ἡ κόσμησις ὑπὸ τῆς δόμνης Ἐλισάβετ τῆς κυρίας τοῦ κώδικος τῆς ἀποστειλάσης αὐτὸν μετὰ καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων εἰς τὴν μονὴν Κουτλουμουσίου, καθ' ἃ γίνεται λόγος ἐν τῷ σημειώματι, οὐδὲ δυνάμεθα νὰ διαγνώσωμεν νῦν εἰς τί κυρίως συνίστατο ἡ κόσμησις αὕτη.

Ἡ δόμνα Ἐλισάβετ δὲν εἶνε ἡ μόνη ἐκ Μολδοβλαχίας καὶ Οὐγγροβλαχίας περὶ κώδικας ἑλληνικοὺς ὁπωσδήποτε διατρίψασα. Ἴδε κατωτέρω ὑπ' ἀρ. **25** καὶ τὴν Ἑλένην. Ἔχομεν δὲ καὶ λογίας αὐτόχρημα μεταξὺ αὐτῶν, οἷαι ἡ Εὐφροσύνη Καλλιμάχη καὶ ἡ Σεβαστή, ὧν σώζονται ἐπιστολαὶ [2]), καὶ ἄλλαι.

24

1610. — Καταλῖνα μεγάλη μπανέσα Κραγιόβας.

Ὑπῆρξεν αὕτη προςωρινὴ κυρία λειτουργικοῦ Εὐαγγελίου πολυτελῶς γραφέντος τῷ 1610 παρὰ τοῦ καλλιγράφου Ματθαίου, μητροπολίτου Μύρων, ἀποκειμένου δ' ἐν τῇ πατριαρχικῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ φέροντος ἀρ. 2 τῶν ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἄλλοτε φυλαττομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων. Δαπανήσασα δὲ ἡ Καταλῖνα πρὸς γραφὴν αὐτοῦ, ἀφιέρωσε τὸν κώδικα εἰς τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις μονὴν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου. Μανθάνομεν δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἑξῆς σημειώματος τοῦ βιβλιογράφου, γεγραμμένου ἐν φ. 292^{α} τοῦ κώδικος· *Τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ἐγράφη διὰ χειρὸς Ματθαίου τοῦ ταπεινοῦ μ(ητ)ροπολίτου Μύρων τῆς Λυκίας· σπουδῇ δὲ καὶ δαπάνῃ καὶ προθυμίᾳ πολλῇ*

[1]) *Spyr. P. Lambros* Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos Τόμ. Α' σ. 280.

[2]) ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ' σ. 185, 17. Τόμ. Δ' σ. 287, 10 καὶ 184, 6.

τῆς τιμιωτάτης καὶ ἐνδοξοτάτης κυρίας Καταλῖνας καὶ μεγάλης μπανέσας τῆς Κραγιόβας. καὶ ἀφιερώθη ἐν τῇ σεβασμίᾳ καὶ βασιλικῇ μεγάλῃ λαύρᾳ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Σάββα τοῦ ἡγιασμένου, ἐν Ἱεροσολύμοις, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς καὶ τῶν γονέων αὐτῆς· καὶ εἰς δόξαν τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πόθον τὸν πρὸς τὸν ἅγιον Σάββα: — Ἐν ἔτει ͵ζριη´ ἰν(δικτιῶν)ος ηης ἰαννουαρίῳ κδ´ ἐν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τοῦ Τάλου[1].

25

1615. — Μαγδαληνὴ Κυπρία ἡγουμένη.

Ἴδε ἀνωτέρω ὑπ' ἀρ. **8** ***Εὐφροσύνη Τραπεζουντία μοναχή***.

26

1642. — Ἑλένη δόμνα Οὐγγροβλαχίας.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 19 λειτουργικὸν Εὐαγγέλιον τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις κωδίκων τοῦ Σκευοφυλακίου τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἔχει πινακίδας διὰ πλακῶν ἀργυρῶν κεκαλυμμένας καὶ φερούσας ἐκτύπους εἰκόνας. Τούτων δ' ἡ πρώτη πλὰξ φέρει ἐγκεχαραγμένον κεφαλαίοις ἑλληνικοῖς γράμμασι καὶ τόδε τὸ σημείωμα· *Δέησις εὐσεβεστάτου αὐθεντὸς Ἰω(άννου) Ματαίη Μπασαράμπα βοηβόδα Δακίας Οὐγκροβλαχίας καὶ εὐσεβεστάτης δόμνης Ἑλένης*. Κοσμεῖται δὲ τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ὑπὸ τῶν εἰκόνων τοῦ βοεβόδα καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ τῆς καὶ συγκυρίας τοῦ κώδικος τῆς ἐκ δεήσεως δωρησαμένης, αὐτὸν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἄνω σημειώματος, εἴτε ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, εἴτε καὶ εἰς ἄλλην τὸ πρῶτον ἐκκλησίαν ἢ μονὴν, ἐξ ἧς τυχὸν ἔπειτα μετηνέχθη εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Τὰς δὲ εἰκόνας τοῦ αὐθεντικοῦ ζεύγους τὰς ἐν τούτῳ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐξέδωκεν ὁ Ἀθανάσιος Παπαδόπουλος Κεραμεύς[2].

[1] ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Γ´ σ. 196-197.

[2] ***Ἀθ. Παπαδοπούλου Κεραμέως*** Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη Τόμ. Δ´ σ. 263 καὶ δύο πίνακες πρὸ ταύτης τῆς σελίδος.

27

ΙΖ' αἰῶνος τελευτῶντος. —
'Αργυρῆ σύζυγος Θωμᾶ Β' λογοθέτου τοῦ ἐκ Καστορίας.

Αὕτη ἦτο κυρία τοῦ ὑπ' ἀρ. 48 κώδικος τῆς ἐν 'Ιασίῳ τῆς 'Ρωμανίας Κεντρικῆς βιβλιοθήκης, περιλαμβάνοντος Γερασίμου Βλάχου τοῦ Κρητὸς τὴν εἰς τὰ περὶ ψυχῆς τοῦ 'Αριστοτέλους βιβλία παράφρασιν, οὖσαν πιθανῶς αὐτόγραφον αὐτοῦ τοῦ Βλάχου. 'Αφιέρωσε δ' ἔπειτα τὸν κώδικα εἰς τὴν ἡγεμονικὴν σχολὴν τοῦ 'Ιασίου, καθ' ἃ γίνεται δῆλον ἐκ τοῦ ἑξῆς ἐν αὐτῷ σημειώματος, γεγραμμένου διὰ γραφῆς λεπτῆς καὶ μόλις ἀναγινωσκομένης· *Καὶ τόδε ἀφιερώθη τῇ ἐν 'Ιασίῳ Αὐθεντικῇ σχολῇ ὑπὸ 'Αργυρῆς συζύγου Θωμᾶ, Β' λογοθέτου τοῦ ἐκ Καστορίας* [1])

Κατὰ τὸν Δόσιον ὁ σύζυγος τῆς 'Αργυρῆς λογοθέτης Θωμᾶς ὁ ἐκ Καστορίας ὑπῆρξε, καθ' ἃ ἐνδεικνύεται ἔκ τινος ἄλλου κώδικος τῆς αὐτῆς βιβλιοθήκης, καὶ διδάσκαλος τῆς ἐν 'Ιασίῳ αὐθεντικῆς ἀκαδημίας.

Εἰς τὰς ἀνωτέρω 'Ελληνίδας βιβλιογράφους καὶ κυρίας κωδίκων προστεθήτωσαν ἐνταῦθά τινα περὶ τῶν 'Ατθίδων ἐπιστολογράφων καὶ ἡγουμενισσῶν τῆς μονῆς τοῦ 'Αγίου 'Ανδρέου κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον καὶ δέκατον ἕβδομον αἰῶνα.

28

'Οσία Φιλοθέη Βενιζέλου.

Καὶ περὶ ταύτης, τελευτησάσης τῷ 1589, θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἔγραψε κώδικας, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἱδρύσεως

[1]) ***Ν. Δοσίου*** Τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς ἐν 'Ιασίῳ Κεντρικῆς βιβλιοθήκης ἐν Πατρίδι Βουκουρεστίου 1902 ἀρ. 3291, καὶ Studii Greco-Romåne. 'Εν 'Ιασίῳ. 1902. Τεῦχ. II-III σ. 94. Σημειωτέον, ὅτι ἐν μὲν τῇ Πατρίδι ὁ Δόσιος γράφει ***'Αργυροῦς***, ἐν δὲ τοῖς Studii *'Αργυρῆς*, ὅπερ καὶ παρέλαβον ἀνωτέρω ὡς ὀρθότερον, διότι φαίνεταί μοι ἀπίθανος ὁ ἀρχαϊσμὸς ***'Αργυροῦς***.

σχολῆς, τοῦ ἐπωνύμου *Κερὰ δασκάλα*, ὑφ' ὃ ἦτο γνωστή, καὶ τῆς ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 1474 κώδικι τῆς Ἐθνικῆς βιβλιοθήκης σωζομένης ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ἐπιστολῆς, δι' ἧς ὑβρίζει τοὺς συγχρόνους Ἀθηναίους [1]). Καὶ ἰδιόχειρον δ' ἐπιστολὴν τῆς Φιλοθέης Βενιζέλου ἔλεγεν ὅτι κατεῖχεν ὁ ἄλλοτε ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἀσωμάτων Διονύσιος Βερσῆς [2]). Ἀλλ' ὀρθῶς παρετηρήθη, ὅτι ἡ φερομένη λογιότης τῆς Φιλοθέης καὶ παρ' αὐτῆς γνῶσις τοῦ ἀρχαίου Ἕλληνος λόγου εἶνε λίαν ἀμφίβολος, ὅτι δὲ μᾶλλον ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆς ὡς καὶ τῶν ἄλλων μοναστριῶν τῆς αὐτῆς μονῆς ἦσαν ἔργον τῶν παρὰ τῇ μονῇ λογίων γραμματέων.

29

Λεοντία ἡγουμένη.

Ταύτης φέρεται ἀντίγραφος ἐν τῷ αὐτῷ κώδικι τοῦ Ἱέρακος ἐπιστολὴ πρὸς τὸν μέγαν ἐκεῖνον λογοθέτην, γραφεῖσα ὁμοίως ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ τῷ 1601. Ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῆς δύνανται νὰ λεχθῶσιν ὅσα καὶ περὶ τῆς προκατόχου αὐτῆς ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Φιλοθέης [3]).

30

Χριστοδούλη ἡγουμένη.

Διάφορος ἴσως δύναται νὰ εἶνε ἡ γνώμη ἡμῶν περὶ τῆς ἀπανταχούσης τῆς Χριστοδούλης, καθηγουμένης τῆς αὐτῆς μονῆς, γραφεί-

[1]) Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐξέδωκε πρῶτος ὁ ***Σάθας*** ἐν Νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ σ. 194, εἶτα δὲ ὁ ***Δ. Καμπούρογλους*** ἐν Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 78, ***Ἀνώνυμος*** ἐν τῇ πραγματείᾳ Μία τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος σηματοφόρος. Φιλοθέη Μπενιζέλου ἐν Ἐφημερίδι τῶν Κυριῶν τῆς 31 Ὀκτωβρίου 1903 ἀρ. 325 σ. 2 καὶ τέλος ὁ ***Θ. Ν. Φιλαδελφεὺς*** ἐν Ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 203 κ.ἑ.

[2]) ***Δημ. Καμπούρογλου*** Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Α' σ. 110.

[3]) Ἐξεδόθη ὑπὸ ***Δημ. Καμπούρογλου*** ἐν Μνημείοις τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν Τόμ. Γ' σ. 182.

σης τῷ 1670, ἐπειδὴ αὕτη εἶνε γεγραμμένη ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ, ἣν δὲν εἶνε ἀπίθανον νὰ ἠδύνατο νὰ χειρίζηται ἡ Χριστοδούλη [1].

31

Μακαρία μοναχή.

Σημειωθήτω τέλος χάριν περιεργίας ἐνταῦθα καὶ ἡ πρὸς τὸν ἅγιον Ἰωάννην κατὰ πυρετοῦ εὐχὴ τῆς μοναχῆς Μακαρίας ἡ σωζομένη ἐν τῷ ἀρχείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρείας ὑπ' ἀρ. 1849 [2].

---

[1]) Ἐξεδόθη ἐκ τοῦ παρὰ τῷ συμβολαιογράφῳ Γρ. Μπουρνιᾷ πρωτοτύπου αὐτόθι Τόμ. Α' σ. 138.
[2]) Ἐξεδόθη αὐτόθι Τόμ. Α' σ. 186.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ